

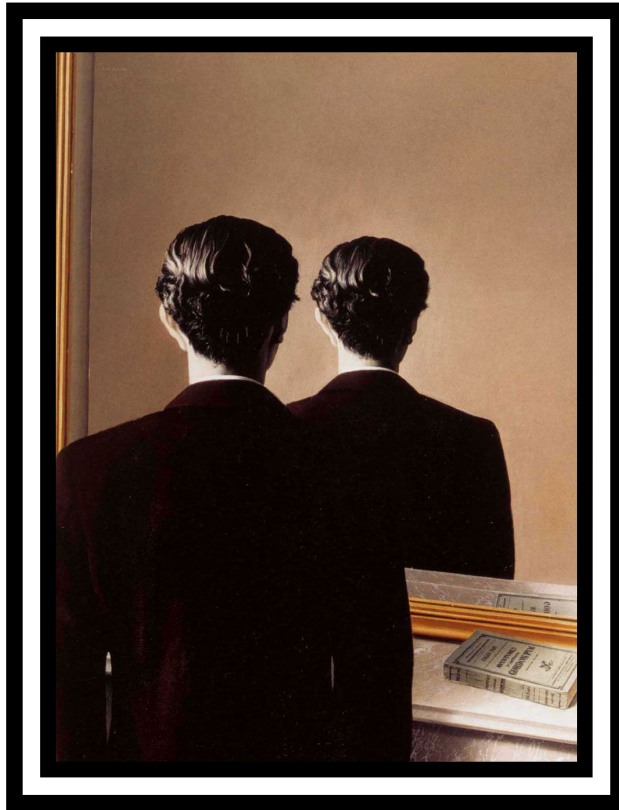
noktasız

düşünce dergisi

sayı 4
bahar 2021

ben

René Magritte, *La reproduction interdite*, 1937.

Genel Yayın Yönetmeni

Suat Kutay KÜÇÜKLER

Editör

Buse GÜRELİ

Zeynep İlayda ÖZKURT

Görsel Editör

Aslı GÜMÜŞ

Düzeltili

Gamze Nur ŞAN

Kapak Çizimi

Ersin CANPOLAT

Mizanpaj

Gülsün ŞEN

Buse GÜRELİ

Sosyal Medya ve Tanıtım

Elif ÖZMEN

Yazışma Adresi

iletisim@noktasizdergi.com

noktasizdergi@gmail.com

     /noktasizdergi www.noktasizdergi.com

Ben.

Apollo Tapınağı'na altın harflerle "Kendini tanı." yazılmıştı. Nasıl tanıyabilirdi insan, kendi kendisini? "Başkalarının aşkıyla başlıyor hayatımız / ve devam ediyor başkalarının hınçlarıyla" diyordu şair. Kendini tanımak ya da benliğini inşa etmek, ötekine muhtaçtı.

Ben ve ötekinin diyalektiği hem birbirlerini gerektiriyor hem de birbirlerini dışlıyordu. Kalabalığın uğultusu onun sesini bastırıyordu, toplumun gölgesi onun üzerine düşüyordu: Ne "biz" öznesinin dışında kalabilen ne de "biz" öznesinin içinde kaybolabilen "ben", kendisini inşa etmek zorundaydı.

Noktasız Dergi, dördüncü sayısında "Ben" temasını ele alarak öznenin felsefi dönüşümü, benliğin psikolojik inşası, toplumun içindeki "ben", toplumsuz kalan "ben" ve "ben" temasına dahil edilebilecek diğer konularda yazı ve çizimleri ele alıyor.

Noktasız'ı okurken her yazının başında, sayfanın sağ üst köşesinde bulunan QR kod ile sizin için hazırladığımız müzikleri dinleyebilirsiniz.

içindekiler

**BEN, ÖTEKİ, BAŞKASI VE
İNTİHAR**

Abdullah YUNUS

OKUNMAYAN İŞARET

Aslı GÜMÜŞ

**BENLİK GELİŞİMİNE BİR
ADIM: BİLGİSAYARSIZ
KODLAMA**

Berna ÜNAL

BİR PARADOKS OLARAK BEN

EBRU YAZICI

**TEATRAL BİR SAHNE OLARAK
TOPLUMSAL DÜNYA VE BENLİK**

Edanur ÖZTÜRK

**BENLİK BİLİNCİ VE BİLİNCİN
İNŞASINDA TOPLUMUN ROLÜ**

Gamze Nur ŞAN

BENİN VARLIĞI

Hicran SEZGİN

**TOTALİTARİZMİN BENLİĞE
MÜDAHALESİ: “BEN” VE “EGO”
ROMANLARI**

İrem BAYRAKTAR

**RÖPORTAJ
BENLİK VE DÖNÜŞÜMÜ**

Prof. Dr. Doğan KÖKDEMİR

BEN, ÖTEKİ, BAŞKASI VE İNTİHAR

Abdullah YUNUS

İnsan, doğar doğmaz kendi kendisiyledir ve daha dünyaya gözünü açmamışken kendi içinde var olur. İnsan kendini bilerek dünyaya gelir, bu bilgiyle doğar ve çocukluğunu bu bilgiyle geçirir. Ancak zamanla yetişkinliğe ilerleyen insan, maruz kaldığı etkilerle bu bilgiden uzaklaşır. Çocukken her şey daha bir gerçek ve her şey daha bir anlaşılırdır. Çocuk her şeyi apaçık, olduğu gibi algılamaya meyillidir. Şeyleri olduğu gibi kavrar, hikaye ve masallara inanır, bir şeyi imgeleyebiliyorsa o şey vardır; çünkü imge de pek bir gerçektir, neredeyse elle tutulabilir bir mefhumdur ona göre. Bu durum yetişkinlerin çocuğu küçük görmesine, daha yumuşak bir tabirle çocuğun doğal davranışına ve merakına hafif bir tebessümle karşılık vermesine sebep olur. Ancak çocuk gördüğü, duyduğu, kısacası dünyada deneyimlediği her şeyi tam bir kabul lenişle içine alır, "kandırıldığı" aklına gelmez; o, anlatılanı yaşar. Çocuğun dünya algısı herhangi bir yetişkine kıyasla daha gerçek ve maddeseldir. Absürt hikayeler bile onun için gerçektir. Aslında çocuk, bir yetişkine göre, gerçekliğe daha yakındır ve gerçekliği zihninde kavrayabilir. Yetişkinlikte ise beklenti, gelenek, töre, toplumun görüşü, ailenin ve arkadaşların düşünce kalıpları, yargıları

arafından sürekli çekiştirme, itip kakma hali mevcuttur. Birey oradan oraya savrulur ve en sonunda homojenleştirilmeye çalışılan heterojen yığınlardaki çökeltilerden biri olur. Hayat denen yolda, saf "ben"e sahip olan çocuk büyüdükçe önce "öteki"ne ulaşır, ardından "öteki" yerini "başkası"na devreder, "başkası" ise bireyi mutlak sona, yani intihara götürür. "Öteki" deliliğe evrilebilir, "başkası" ise kesinkes intihara götürür. İntihar iki anlamdadır; birincisi aklen intihar, diğeri ise bedenen intihardır. Bundan kurtuluş yolu "ben"e dönmektir. Şimdi bu yolculuğu inceleyeceğiz.

"Ben" bilgisi çocukken pek bir açık, pek bir berraktır. Çocuk ne varlığından ne de algılarından şüphe duyar. Onun için algı ve kavranan dünya biricik gerçekliktir. Hikaye ve masallardaki dünya-

lar da deneyimlediği dünyaya içkindir. O dünyalar da hayal gücünün oluşturduğu fanteziler de deneyimlenebilir, kavranılabilir ve ulaşılabilir. Kimi masalarda kahraman bir kapı veya bir geçit yardımıyla farklı bir evrene girer, oradaki şeyler dünyamızdakinden farklıdır ama yine de kendi içinde tutarlı ve olağandır. Masal kahramanları da bize tuhaf gelen şeylere gayet aşinadır. Masal, absürtlüğü normalleştirir. Dinleyen ço-

Şimal Kola, Ben.

cuğun zihninde bir açık kapı bırakır ve ardındaki köprüyle dünyaları birbirine bağlar. Masal dünyası belki bizim dünyamız değildir ancak bi-zim dünyamızdaki bir kapı vasıtasıyla ulaşılabilir-dir. Hiçbiri gerçek olmasa bile kapı gerçektir. Kimi masallar direkt olarak absürtlüğün ve fante-zinin içine götürür çocuğu. Sonuç olarak çocuk belli bir yaşa kadar şüphe duymaz hiçbirinden. Çocuk önce kendisini bilir, çünkü doğduğunda kendisi olarak doğmuştur. Tıpkı dünyayı kavraya-cağı gibi kendisini de saf madde ve beden olarak kavrar. Aynada gördüğü kendisidir; konuşan, yü-rüyen, eğlenen, üzülen, hepsi kendisidir. Bedeni ve zihni müthiş bir uyum içinde çalışır. Öylesine gerçek ve sert bir algı vardır ki zihninde, bir yetişkin bunu duyumsarsa müthiş bir acı duyar. Çünkü ruh ve maneviyattan soyunmuş bu algı pek çetindir. Çocuğun eylemleri salt arzularına ve hay-van doğasına hizmet eder, en nihayetinde o be-dendir, acısı ve keyfi, kısacası her şeyi mad-deseldir. Gelecek ve geçmiş algısı zayıftır, pişman-lık ve kaygı duygularına yabancıdır; o, anın vücut bulmuş halidir. Çocuk büyüdükçe yavaş yavaş toplumda yer edinmeye başlar. Giyinir, sokaklara iner ve kalabalıklara karışır. Her gün akranlarıyla beraber tahta sıralara oturur, ona "ben"e ait olmayan bir numara verilir. Aslında ismi de "ben"e ait değildir ancak onu içselleştirir, o yüzden çocuğun "ben"den ilk koparılışı okul numarasıdır. Artık o, "ben" değildir ve numarasıyla seslendiğinde cevap vermesi beklenir. Hizaya sokulur, azarlanır, tebrik edilir, kışkırtılır, yarıştırlır, öfkelenir, sakınleştirilir; kısacası çocuk yontulmaya başlanır. Bunca yıl "ben" ile bu noktaya gelen çocuk, kendi deneyimlerinin ve algılarının haricinde başka etkenlerle karşılaşır. Eğilip bükülme-

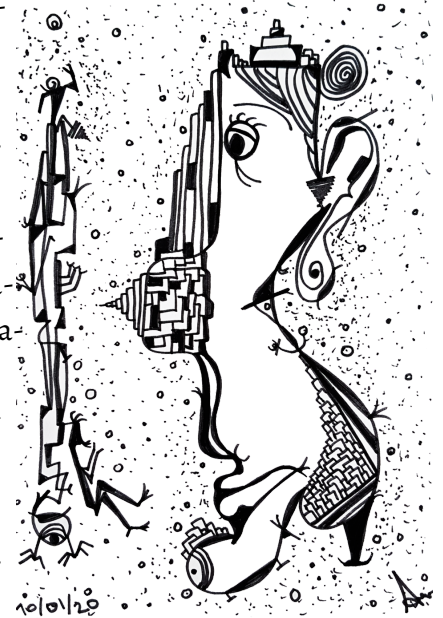
ye başlar. Şimdi ondan başkaları da vardır ve tıpkı kendisi gibi onlar da aynı işlemlerden geçmektedir. Masallardaki gibi sırf iyi olduğu için el üstünde tutulamayacağını anlar. En iyisini yapmayı bırakır, cesareti kırılır; işine geldiği şekilde, otorite tarafından onaylanacağı biçimde yaşamalıdır. Teorik olarak öğrendiği ve deneyimlediği hiçbir şeyin, pratik alanda geçerliliği kalmamıştır. Orada bir hataya düşer ve çocukluğun masallara inanılan, hayallerle dolu, zayıf bir çağ olduğunu düşünür. Onu özlemle ansa da bazı hareketlerini utanarak hatırlar, yaşamışlıklarını yaşamamış olmayı diler. Halbuki çocukluk gerçek olandır ve şu an içine girdiği dünya, toplum, bir masaldır; binlerce yıldır söylenegelen, elden ele taşınan bir masal. Çocuğu kandırmak kolay derler, aslında büyükler kandırılmıştır. Gerçeklikleri ellerinden alınmış, ortada bırakılmışlardır. Çünkü çocuk için masal gerçektir. Oysa diğerleri gerçeği ve masalı ayırt edemez. Çocuğun böyle bir ayırım yapmasına bile gerek yoktur, Yetişkin ise "kandırılmamak" için elinden geleni yapmalı, hayatta kalmalıdır. Birey, çocukluğu atlatıp da okuldan paçayı kurtardığı zaman yeni algılarıyla dünyaya şöyle bir bakar. Gördüğü şey onu mutsuz kıldığı gibi bir de içinde yeni bir şey ortaya çıkmıştır. Toplum ona nur topu gibi bir "öteki" armağan etmiştir.

"Öteki" kulağa yabancı gelse de, aslında son derece tanıdık bir simadır. Yontulan çocuktan arta kalanlar, köşeye biriktirilmiş talaşlar "öteki"ni oluşturur. Dostoyevski'nin Öteki'sindeki gibi bir toplum bireyi bir tarafta iterken diğer yanda "öteki" onu kendine çeker ve birey, istenmeyen herhangi bir şeyde olduğu gibi, daha çok "öteki"nin güdümüne girer.

Her dara düştüğünde karşısına korkuları, duyguları, yargıları ve vicdanı çıkar. Yoğun bir ıstırap sarmalar bireyi. Ona dayatılan eylem kalıplarını uygularken "öteki"nin suratı canlanır gözünde. Bu; özlem, pişmanlık ve azap olarak geri yansır bireye. "Öteki"den kurtulamaz, onu dikkate de alamaz, çünkü onu dikkate alması, çoklar tarafından dışlanması anlamına gelir. Onu göz ardı etmelidir, hem de bunu gayet profesyonelce ve diğerlerine belli etmeden yapmalıdır. Taktığı maske yüzüne daha bir oturur her geçen gün ve zaman geçtikçe role adapte olur. Bu aşamada "öteki", bireyden vazgeçmez ama vazgeçmiş gibi yapar. Yani kendini gizler ve çıt çıkarmaz. Yalnızca kötü zamanlarda, başarısızlık anında, dışlanma durumunda çıkar deliğinden. Kendini vicdan gibi şekillere sokar, "iyi" kisvesi altında "sıradan"ı fısıldar bireyin kulağına. O "iyi", ne "ben"in "iyi"sidir ne de "öteki"nin, o "iyi" yığınların "iyi"sidir. Bireye hükmetmeye öylesine odaklanmıştır ki "öteki", onu "ben"e çektiğini sanıp aslında onu toplumun yönetimine sokar. "Öteki", bireyi deliliğe ulaştırırsa durulur, saf "ben" ve kendisi kaldığında içi rahat olacaktır, mutluluğa kavuşacaktır. Ancak işler istediği gibi gitmez ve "ben"e yabancılaşır birey. Gizlenen "öteki" girdiği delikte bambaşka bir surete kavuşur. Bu suret artık "ben"den ve "öteki"den çok daha farklıdır. Bu suret "başkası"dır.

"Başkası" ölümcül bir oyunun kural koyucusudur. "Öteki"den kaçarken "başkası"na tutulur birey. "Başkası", insanın yabancılaşmasının doruk noktasıdır. Ben" artık çok geridedir ve "öteki" de ses çıkarmaz. Kişiyi "başkası" idare etmeye, kişinin düşüncelerini "başkası" yönetmeye başlar. Birey artık içten ve dıştan tamamıyla kuşatılmıştır. Sığınacak bir yer kalmamıştır. Ona edindirilen

ilerleme alışkanlığı, durduğu yerde huzursuz olmasına neden olur. O durmamalıdır ve durursa kaybeder. Halbuki durmak ve düşünmek "ben"in temel davranışlarındandır. Yabancılaşmış insan, "ben"den koptuğu için bu doğal davranışlarını bile unutmuştur. "Başkası"nın yoğun baskısı altında arada bir kendine gelen bilinç, bu ilişkinin ölüme varacağını düşünür. Ancak kişi bunu bilmezlikten gelir. İşine gelmez bu fakat "başkası" bunu istemektedir. Ya birey topluma, "başkası"na teslim olacaktır ya da var olmayacaktır. Tek başına, "ben"e sahip birey, özgür düşünceli ve zincirsiz insan "başkası"nın korkulu rüyasıdır. Onu gördüğü yerde katleder "başkası". Tek bir makineden çıkmış gibi ya da aynı ana-babanın evladıymış gibi olmasını ister insanların. Tahammülsüz ve kabardır davranışları. Bireyin kontrolünü eline almaya çabalar, onu yaşatmak gibi bir gayesi yoktur, sadece itaat etmesini, oyunun kurallarını bozmasını ister ondan. "Başkası" art niyetli, hatır bilmez bir istilacıdır. "Öteki"nin çapaladığı ve hazırladığı topraklarda filiz verir, arsız bir ot gibi çoğalır ve sonunda toprak, yani kişi görünmez hale gelir. Üzerinde kalın bir "başkası" tabakası vardır. Kişi bu radde rüyadaymışçasına yaşar, bir yandan da haklıdır. Yaşadığı rüya veya masaldan farksızdır. İnsani olan her şey tüketilmiştir. En basit şeyler bile yoğun bir seremoniyle karşılanır.

Arda Bozkurt.

Kalıplar, yargılar, yaşanmışlıklar gerçeğin türevleri, kopyalarıdır sadece. Olağan şeyler ve ölçü anormalleşir, aşırılık normal olarak kabul görür; duygular ve insani her şey şaşılasi, büyük tepkiler verilesi şeylerdir. Şeyler giydirilmiştir, vasatlığın üstü örtülür, süslenip püslenir. Akılsızlık ve vicdansızlık, ortak akıl ve ortak vicdan gibi şeylerle değiştirilir. Birey günden güne artan ağırlığı hisseder omuzlarında, kaldırabildiği yere kadar kaldırır. Tepkisizlik ve isteksizlik hayatının parçası olur. Dört yana koşuşturup bir çıkış noktası arar. Görmezden geldiği “başkası”, iyice semirip kocaman olunca artık vakit gelmiştir. Tek şey kalmıştır yapılacak, o da “intihar”dır. Ona bir seçim hakkı tanınır bu noktada: Ya aklını öldürecek ya da kendini.

“İntihar” iki biçimde çıkar kişinin karşısına: Aklen intihar ve bedenen intihar. Kişi bunlardan birini seçmeye mecburdur. Bir çıkış yolu daha vardır ve bu çıkış yolu, algısını geliştirmedikçe kişiye görünmeyecektir. Bu çıkış yolu “ben”e dönmektir ancak şimdi “intihar”ı inceleyeceğiz.

Pelin Pekercan.

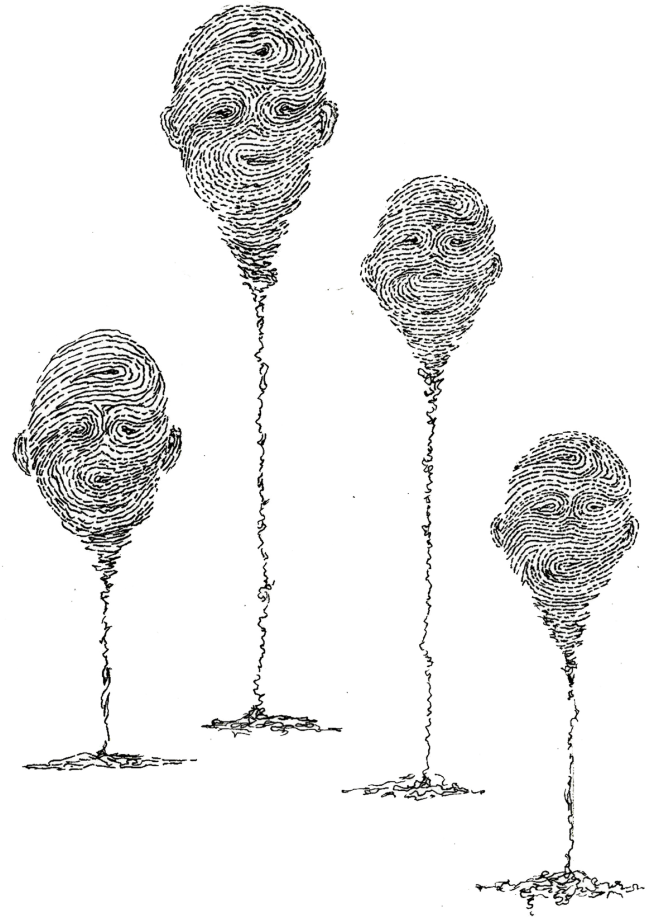
Aklen intihar “başkası”nı kabullenmeyle başlar. Aslında “başkası” olmakla... Yani kişi kendinden vazgeçer ve “başkası” olur. Yığınlar gibi oturup kalkmaya, onlar gibi düşünmeye -aslında bu düşünmemektir-, onlar gibi konuşmaya, onlar gibi sevmeye, kısacası onlardan biri olmaya başlar. Bu seçenek kişinin hayatını “başkası”na teslim etmesidir ve “başkası”nın ona uygun göreceği hayatı kabulleneceğini taahhüt etmesidir. Tüm eylemleri ve duyguları “başkası”na ait olmuştur artık. Yaşamaz da sanki bir robot gibi her gün belirli bir rotada hareket eder. Yaşar ama yaşamaz, tam olarak karşılığı budur. Ona bir zevk algısı sunulur, peşinden koşup “sahip” olunacak; sevgi ve sadakat reklam kampanyasıdır bu düzlemde herkes müthiş bir pazarlamanın parçasıdır ve herkes pazarlanır, teşhir edilmeyen ya yasaktır ya da illegaldır. Büyük bir tiyatro oyunudur yaşam, orada bir rol kapabilmek için didinir durur insan. Bu aklen intihardır ve insan bedeni algıyandan çıkmıştır, sadece algılanan bir nesne olmuştur. Yani “başkası”nın kavradığı bir şeydir beden ama kendisi kavrayamaz.

Bir diğer seçenek ise bedenen intihardır. Bu tam bir başkaldırıdır ve karanlık bir yoldur. Bıçak kemiğe dayanır ve kişi rüyadan uyanır, üzerindeki sahteliği görmeye başlar. Her bir köşe tutulmuş ve her bir meta isimlendirilmiştir. Yığınların tüm hikayelerini tahmin edecek seviyeye gelmiştir kişi. Çünkü bunlar da sadece türev, kopya ve sıradandır. Onların geleceklerini ve geçmişlerini tahmin edebilir. Sadece üzerinde oldukları raylara bakması yeterlidir. Diğerlerinin duygularını, konuşmalarının altındaki asıl anlamları sezebilir. Bu dayanılmaz bir algıdır, kişi de bu yüzden intihar eder zaten. İnsanın tüm katmanlarını görmek dayanılmazdır. Kişi, aklını “başkası”na teslim et-

mek istemez, onun yerine bedenini boşluğa armağan edip bu curcunayı ve işkenceyi sonlandırmayı seçer. İşin aslı, gümüş karşılığında altın vermek istemeyişidir. Acı çeken, intiharın eşliğindeki insan, çocuk algısına, yani “ben”e en yakın haldedir fakat yine de o değildir. Onun ayna yansıması, yani ters imgesidir. İntihardan kurtulmak için yapılması gereken, “ben”e dönmektir.

Safi var oluş “ben”e sahip olduğu halde, güya “ben”i bulmak için yola çıkar insan. “Ben”i aradığı hiçbir yerde bulamayacaktır, çünkü “ben” en başından beri içindedir zaten. Tek yapması gereken, ona ıstırap veren her şeyden elini eteğini çekip, kendine dönmesi ve eskiden olduğu gibi kendini bilmesidir. Ancak bunu çok geç fark eder ya da fark edemediği yok olur. “Ben”, sonsuz akış içinde değişmez bir nokta, “öteki”nin tacizi ve en sonunda “başkası”nın tecavüzü onu yok oluşa götürür, tüm bunlardan azade olmak gerekir. Kişi “ben”e ulaşmalı, çocukluğu kucaklamalı ve onunla barışmalıdır. Ancak böyle intihar, delilik ve tacizden kurtulabilir. Yığınların gevezelikleri ve şeyleri kavrayamamaları, dar kafaları gülünüp geçilecek şeylerdir “ben” için.

İnsan, çocuk olarak kalmalıdır. Ancak bu şekilde katlanılabilir ve hatta mutlu bir hayata ulaşabilir.

Hande Beril Küçükler.

OKUNMAYAN İŞARET

Aslı GÜMÜŞ

Nietzsche'nin not defterine "Şu ana kadar yaşamaya nasıl dayandım!" notunu yazdıran, bir bedene sahip olmaktan utanan Plotinos'a "Neden bir bedene sahip olduğumu merak ediyorum; ne yanlış gitti de bu oldu?" dedikten hayat bizlere ilk ne zaman kendi farkındalığımızın idrakine ulaştırmıştır? Bu faza ulaşılan ilk an idrakin tahayyüllünün dile dökülebildiği an ile paralel mi gelişir yoksa bu fikir beynimizin arka odalarında saklambaç oynayan haylaz bir çocuk gibi koşturur mu?

Bir analogi olarak esasen bu çocuk, bizim egomuzdur. Ego sözlük tanımıyla, dış dünya ile ilişkimizi düzenleyen karmaşık zihinsel yapıların bütünüdür. Freud'un yapısal modeline göre ise bu arka odalarda koşturan çocukların sayısı üçtür; İd (alt benlik), ego (benlik) ve süper ego (üst benlik). İd, bu çocukların en büyüğü ve en şımarığıdır. Doğduğumuz anda var olur ve doğduğumuz andan itibaren bizimledir. Bu, idin yaşam ve ölüm içgüdülerini kanıksadığının delili niteliktedir. Aynı zamanda haz ilkesiyle kuşanarak, kucağında kalıtsal olarak bize miras bırakılmış içgüdülerimizi de taşır. Bu çocuk kişisel tatminini tüm mantık, ahlak ve zaman mefhumlarından öte tutarak tamamlar. İşlevlerinin arasında yeme, içme, cinsellik, yalın saldırganlık ve acıdan kaçınma eğilimleri mevcut-

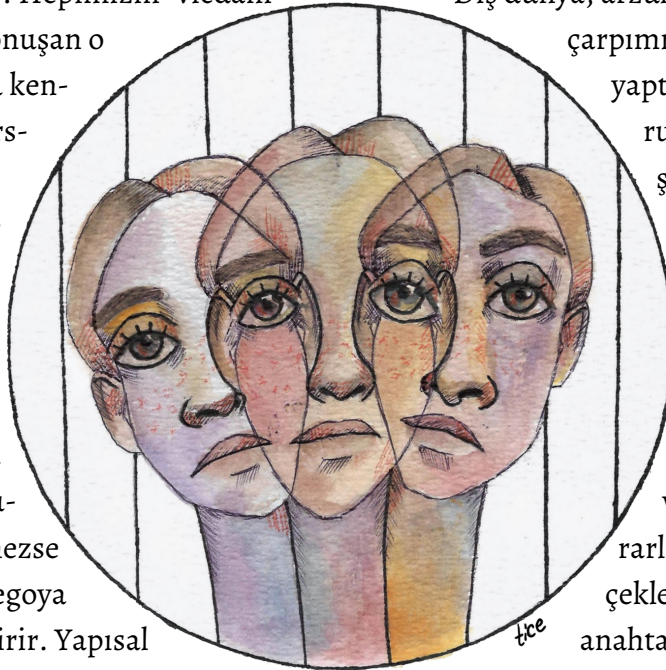
tur. İd, gözümüze kötü bir çocuk gibi gelse de hayatta kalmamızın en büyük destekçisidir ve bu çocuk adeta diğer benlikleri kucaklayan, koruyucu bir zırhtır. İdin küçük kardeşi olan ego, beynin bilinçdışı işlevselliğinin gölgesinde soluklanır. O içimizdeki ben ile dış dünyamızın arabuluculuğunu bilinçli olarak üstlenir. Bu esnada görgülleri gözler, sentezler ve değerlendirir.

Freud tüm bu haritalandırmalarını topografik model ile temellendirmiştir. Bu modele göre kişiliğimiz; bilinç, bilinç öncesi ve bilinçaltı olmak üzere üç ögeden oluşur. Bilinç, farkında olduğumuz düşüncelerin bulunduğu bölgemiz iken bilinç öncesi depoladığımız, bizim için hatırlanması güç ve üzerinde düşünülmesi gereken üzerinde düşünüldüğünde ise anımsayabildiğimiz bilgilerimizin bulunduğu bölgedir. Bilinçaltı ise bütün bunlara nazaran buzdağının görünmeyen kısmını oluşturur. Farkında olmadığımız tüm davranışlarımızın altında yatan sebepleri içeren kısımdır. Buradaki anılarımızı özel teknikler kullanmadıkça geri çağırabilmek mümkün değildir.

Bilinçaltının aldığı kararları uygulamakla yükümlü olan üst merci egodur. Egoyu otonom bir işlev olarak tanımlamak çok zordur, aynı zamanda onu bir hataların efendisi, yanılmalara merkezi, ona özgü bir tutku odağı olarak görmeye devam

ederken, esas olarak yanlış anlamalara yol açar.¹ Ego, idi frenler, süper egoyu ise uyumlandırır. Gerçek dünyasında algılamaya başlayan her bebek beyinde bu çocuğu yetiştirmeye başlar. Ego bilincin en dış kabuğudur ve bilinçsiz idi çevreler. Bilinç denilen iç algı mekanizması “ben”e ruhta geçen olayların aktarımını yapar. Bu bilgilerle donanan kişilik, “ben”den aldığı emirleri yerine getirerek “ben”in iznine tabii olamamış faaliyetler için de revize etme gereksinimi duyar.

En küçük ama en uyumlu çocuk olan süper ego ise haz ilkesinin son bulmasıyla sosyal hayata bizleri adapte eder. Utanç duyduğumuzu akıl edebildiğimiz ilk an süper egomuzun doğduğu andır. Ebeveynlerimizin bizi cezalandırması ve ödüllendirmesi ile bu imgeler içselleşir ve otorite kabulü başlar. Sözelimi bu çocuk bütün hayatımızda arkamızda durarak bizi frenleyen, dik tutan, telkin eden kısacası istençlerimizi hayvanlardan ayıran bir belirteç gibidir. Bir insanın süper egosu ne kadar gelişmişse o kadar kontrollü ve vicdanlı hareketler sergiler. Hepimizin “vicdanının sesi” diyerek içinde konuşan o ses esasında bu çocuğun ta kendisidir. Hatta tinsel bir perspektiften bakacak olursak süper ego Tanrının içimizdeki bir parçasıdır. O her davranışı denetler, onay verir ve inceler. Engellenmesi gereken bir davranış tespit ettiğinde bunu egoya bildirir. Eğer ego, süper egonun sözünü dinlemezse süper ego bunun cezasını egoya suçluluk hissettirerek çektirir. Yapısal

Hatice Aksoy, "Benlik", Şubat 2021

kuramı oluşturan bu üçlü gerçek dünya ile içe özgü benlik arasında köprü olurken en zorlu bağı da ego üstlenir. O, süper egonun, idin ve hayatın ağırlığının kisvesini sırtında hissederken bunalır ve yönünü şaşırır. Bu esnada savsaklayan ego diğer iki kardeşini uzlaştıramaz. Bu çatışma sonucunda kaygı doğar. Freud'a göre bu kaygının kaynağı içgüdüsel olarak hissedilen gerilimin şiddetidir.

İnsan ne kadar gerilir ve ne kadar çaresiz hissederse ide ve süper egoya o kadar muhtaç kalır, uzlaşmacı egoyu saf dışı bırakır. İnsanın da kendi içinde zaman zaman düştüğü “Bir yanım şunu istiyor ama diğer yanım tam tersini arzuluyor.” ikilemi de tüm bu olgularla açıklanabilir. Yapısal modeldeki tüm iletişim sıkıntısı bu dilemmanın müsebbibidir. Ego, baş edemediği her sorun için patolojik bir iz doğurur ve beraberinde de bizleri müşkülleştirir. Sonuç olarak Nietzsche'ye bu notu yazdıran da bunalmış ego ve anlaşılamamış id-süper ego hezeyanıdır.

Dış dünya, arzularımızın ve dürtülerimizin çarpımıdır. Bu karmaşa içerisinde yaptığımız her davranışın sorumluluğunu üstlenmek, başarısızlıklarımızı başarılarımızdan ayırt edebilmek ve daha nicesi, güçlü bir ego örüntüsüne gereksinim duyar. Şayet bu örüntü ne denli güçlü olursa hayat hedeflerinin tutarlılığı ve bu yolda sürdürülen kararlılık da o denli istikrarlı gerçekleşir. Sağlam bir egonun anahtarı “devamlılık” ve “sürege-

¹ Jacques Alain Miller, *Seminar of Jacques Lacan*, Book 1, Freud's Papers on Technique 1953-1954, Cambridge University Press, 1988, s.7.

lim” kelimelerinde gizlidir. “Ben” bu kelimelerle arkadaş kaldıkça kendisini genişletir.

Psikolojide benlik konusuna ilişkin ilk açıklamalar psikolog William James’e aittir. James’e göre, benlik en geniş anlamıyla, kişinin kendisinin ne olduğunu söyleyebileceği her şeyin toplamıdır. James, benliğin iki boyutta düşünülmesi gerektiğini savunur: “Düşündüğüm her ne olursa olsun, her zaman az çok kendimin farkındayım. Ayrıca kendi varlığımın da farkındayım.”² O halde, benin benliğini ötekinde fark edişi ne anlama gelir? Aslında bu durum benin kendini başka insanların benliği üzerinden bulması ve tanımlanması şeklinde gerçekleşir. Öteki, benin bakış açısı, yaşayış tarzı, bilginlik kapasitesi ve kişiliği hususunda bende bir farkındalık oluşmasına sebebiyet verir. Bunun için benin değişime açık ve sorgulayan bir karaktere bürünmesi önemlidir. Bu aşamada “ben” ötekinin dünyasında var olup yeni bir pencereden bakabilmeyi öğrenir. Akabinde de bir parazit gibi ötekiden beslenirken ötekinin varoluşunda da izler bırakır. İşte bu değişimin paralel olarak yarattığı farkındalığın fark edilişi kendilik bilincini oluşturur. Kendi kendinin farkında olan insan, kendinin farkında olmayan insanlardan daha fazla dürüst, daha az keyfi olarak cezalandırıcı, daha çalışkan ve gayretlidir. Bazen kurallar kişinin kendi davranışından daha fazla öne çıkabilir. Bu durumda kişi şimdiki ve önceki davranışı arasında farkı en aza indirmeye çabalar. Örneğin, kişiden kendisinin sosyal yaşamdan hoşlanma ya da saldırganlık eğilimlerini tanımlanması istendiğinde, kişinin ben farkındalığı durumu, kişiyi gerçeğe daha uygun bir kendini tanıtmaya yöneltecektir. Genellikle bu standart, bilişsel bir kural

ya da paylaşılmayan bir değer ve bazen bir referans grup tarafından bireyde ben farkındalığını provoke eden bir durum içerisinde hayret uyandıran yeni bir şey olacaktır. Eğer yeni ortaya çıkmış davranış için yeterli bir başka yol yoksa kişi şimdiki grup tarafından o anda konan değerlere uyum sağlayacaktır.³

Hayat esasen anlık hazlardan oluşan bir örüntüler silsilesidir. Bu örüntüler arasındaki uzantılar ise süreyi insan kılar. Bu diyalektik hayat boyu sürer ve beynimizin içindeki o üç haylaz çocuk sürdürdüğü diyalogla insanı biricik kılarak yetkinleştirir. Kimi düşünürlere göre, gölgesi insana oldukça yakın olduğu halde yakalamak istendiğinde nasıl yakalanamıyorsa, benlik de üzerinde bir yığın tartışmaya karşın ne olduğu tam olarak anlaşılabilmiş bir kavram değildir.⁴

Hölderlin’in de dediği gibi, “Biz okunmayan bir işaretiz.” ve de bundan ibaretiz.

KAYNAKÇA

1. Jacques Alain Miller, *Seminar of Jacques Lacan: Book 1: Freud's Papers on Technique 1953-1954*, Cambridge: Cambridge University Press, 1988.
2. Yener Özen, *Self-Concept & Its Development: Need For A Conscious Self-Concept*, Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt-Sayı: 12-2, 2010.

² Yener Özen, *Self-Concept & Its Development: Need For A Conscious Self-Concept*, Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt-Sayı: 12-2, 2010, s.22.

³ Yener Özen, *Self-Concept & Its Development: Need For A Conscious Self-Concept*, s.62.

⁴ Ben/benlik, sanıldığı aksine çok boyutlu ve karmaşık bir kavramdır. Felsefe literatüründe bu konuda oldukça farklı, hatta birbiriyle çelişen görüşler vardır. Modern felsefede benliğin epistemolojik ve ontolojik açıdan nasıl ele alındığı hakkında geniş bilgi için bkz. Şahabettin Yalçın, *Modern Felsefede Benlik*, Boğaziçi Üniversitesi Yay., İstanbul 2010.

BENLİK GELİŞİMİNDE BİR ADIM: BİLGİSAYARSIZ KODLAMA

Berna ÜNAL

Problem çözme becerileri, benlik ve özgüven gelişimi açısından önemli bir yere sahiptir. Erken çocukluk döneminde oyun oynarken karşılaştığı problemleri çözmeye başlayan çocuğun benlik algısı da gelişmeye başlar. Özellikle çözüme giden alternatiflerin belirlenmesinin ve çözüme giden yollar için stratejilerin geliştirilmesinin akademik başarı için de güçlü yatırımlar olduğu ilerleyen süreçte görülecektir.

Problem çözme becerileri çocukken mutlaka kazandırılması gereken becerilerdir. Problem çocuk adına çözülmemeli, çocuğun karşılaştığı probleme yönelik çözüm üretebilmesi için zemin hazırlanmalıdır. Problemleri çözme odaklı etkinlikler sayesinde çocuklarda problem çözme becerileri ve mantıksal düşünme becerileri gelişir.

Çocuklar için hazırlanan etkinliklerde, problem çözme becerisini geliştirmek için çok etkili bir etkinlik türü olan bilgisayarsız kodlama etkinliklerine sık sık yer verilmelidir.

BİLGİSAYARSIZ KODLAMA

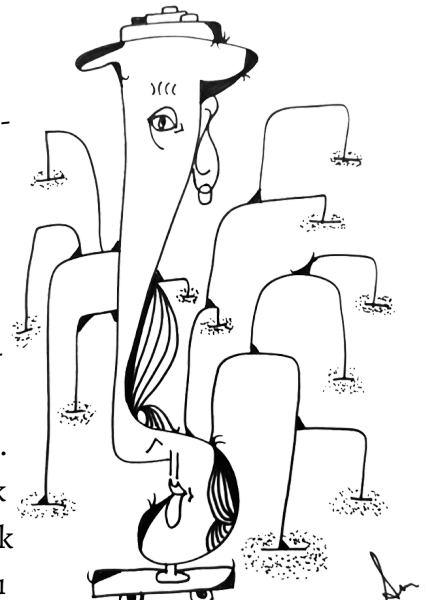
Bilgisayar; insanların hayatını kolaylaştıran, bilgileri saklayan, istenildiğinde bilgileri hızlı bir şekilde sunabilen elektronik bir cihazdır. İnsanların hayatını kolaylaştırmak, karşılaşılan problemler karşısında çözüm üretmekle başlar. Bilgisayar, hızlı işlem kapasitesi ve geniş depolama alanı ile hem bilginin işlenmesini kolaylaştırmış hem de elde edilen verilerin yeni nesillere aktarıl-

masına olanak tanımıştır. Yeni nesile aktarılan bilgi ve beceriler birçok yeniliğe ve gelişmeye zemin hazırlamaktadır.

Bireyin yaşam döngüsü içinde ihtiyaçları her zaman var olacak ve birey, bu ihtiyaçlar karşısında çözümler üretmek isteyecektir. Düşünme becerilerini geliştirmek için öğrenme sürecinde olan bireyin geçmişten gelen bilgi birikimleri yanında problem karşısında çözüm odaklı düşünme becerilerini de geliştirmesi gerekir. Öğrenme sürecindeki bireyin oyun ile kavramları keşfetmesi ve bu süreç içinde hedeflenen amaçlara ulaşması beklenir.

Bilgisayarsız kodlama eğitimi, bilgisayar bilimini oyunlaştırma etkinlikleri ile çevremizde bulunan materyalleri (kartlar, ip, bulmaca vb.) kullanarak birey üzerinde merak, ilgi ve motivasyonun artırılması sonucunda bilgisayar bilimini öğretmeye çalışır.

Bilgisayarsız kodlamada yapılacak etkinliklerde bireyin etkinlik içinde kullanacağı materyaller ucuz, kolay temin edilebilir ve diğer bireyler ile farklı ortamlarda rahat bir şekilde tasarlanabilir olmalıdır. Böylelikle bireyin merak ve ilgisi daha çok artarak bilgisayar kavramlarını

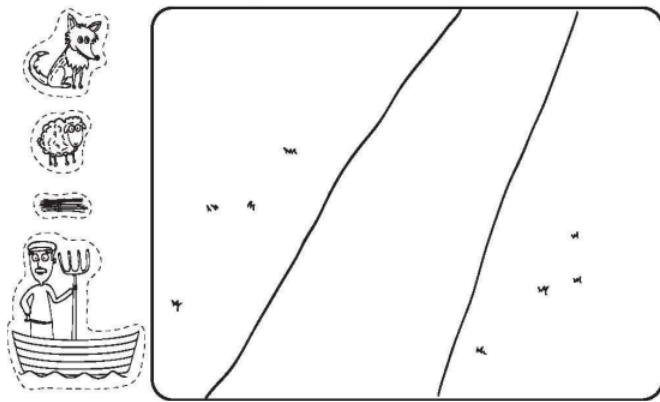

Arda Bozkurt.

öğrenirken oyun içinde çözüm odaklı düşünme becerisi gelişecektir. Burada dikkat edilmesi gereken husus, bilgisayarsız kodlama etkinliklerinin öğreticiler tarafından iyi tasarlanmış olmasıdır. Bilgisayarsız kodlama etkinlikleri sayesinde belirli bir aşamaya geldikten sonra bireyin blok tabanlı kodlamaya geçişi daha kolay olacaktır.

ETKİNLİK ÖRNEĞİ

Kurt, Kuzu ve Ot

Yukarıda verilen resmin A4 boyutundaki çıktısı çocuklara dağıtılır, çocuklar resmi diledikleri gibi boyadıktan sonra sol taraftaki kurt, kuzu, ot ve adam resimlerini keserler. Çocuklara aşağıdaki bilmece sorulur.

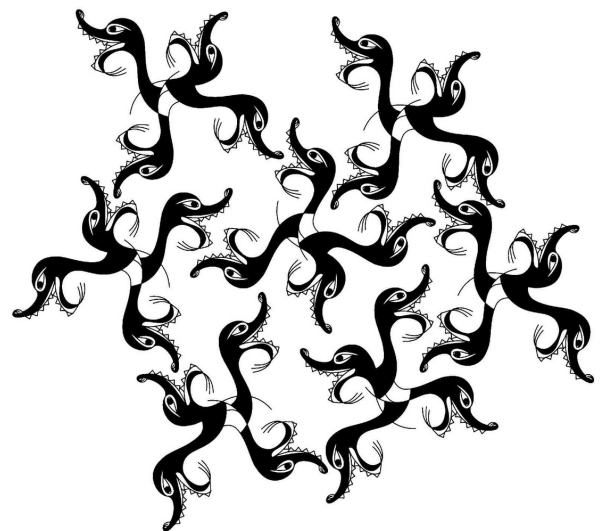
Soru: Ahmet amcanın çiftliği köyün biraz dışın-
da kırmızı derenin hemen öbür yanındaymış. Ahmet
amca bir gün kuzusunu, ormandan bahçesine
inen kurdu ve kuzusu için ayırdığı bir miktar otu
da alıp karşı kıyıya geçmek istemiş. Ancak karşıya
geçebileceği tek araç ufacık bir kayıkmiş ve
hepsinin beraber geçmesi imkansızmış. Kayığa
her defasında birini alabiliyormuş; ya kuzuyu, ya
kurdu ya da otu yanına alabilecekmış. Ancak bir
sorunu daha varmış, kurtla kuzuyu yalnız bırakır-

larsa kurt kuzuyu yermiş. Kuzuyla otu bırakırlarsa
bu sefer kuzu otları yermiş. Peki sizce nasıl olacak
da Ahmet amca üçünü birden karşıya geçirecek?
Çocuklar bilmeceyi cevabını düşünürler ve tüm
çocuklar cevaplarını açıklarlar. Cevaplar değeri-
lendirilerek çocukların akıl yürütme süreçlerini keş-
fetmeleri beklenir. Daha sonra öğretmen tarafın-
dan sorunun doğru cevabı çocuklara söylenir.

Bu sorunun olası 2 çözümü vardır:

1. Ahmet Amca önce koyunu karşıya geçirir, da-
ha sonra kurdu karşıya geçirir ancak dönüşte
koyunu geri getirir ve otu karşıya geçirir. Son
olarak da geri döner ve koyunu karşıya geçirir.
2. Ahmet Amca önce koyunu karşıya geçirir,
sonra otu karşıya geçirir. Ancak dönüşte ko-
yunu geri getirir. Kurdu karşıya geçirir ve son
olarak da geri döner ve koyunu karşıya geçirir.

Öğretmen çözümü açıkladıktan sonra kurt, kuzu
ve ot bilmeceyi çözümü gösteren animasyonu
çocuklarla paylaşır.

Özgün Baki.

BİR PARADOKS OLARAK: BEN

Ebru YAZICI

Ben kimdir? “Ben”i ne oluşturur? “Ben”... İnsanın benliğine dair neredeyse sorulmamış soru kalmamıştır. “Ben”, toplum bilimlerinin hemen hemen tüm disiplinlerinin ilgi odağı olmuş ve kendisini tartıştırmayı başarmıştır. Peki nedir “Ben”i bu kadar önemli kılan? İnsanın özünü anlamaya yönelik sorulan tüm bu soruların ve verilen emeğin tek motivasyon kaynağı şüphesiz ki yalnızca kendini anlamlandırma arzusu ve merakı olamaz. İnsanın özünü anlayabilmek ya da en azından anladığını anladığın haliyle kabul ettirebilmek hangi tarihsel bakış açısının daha meşru olacağını ve dolayısıyla egemen ideolojinin ne olacağını da belirleyebilme gücünü ifade etmektedir. Bu yüzdendir ki 19. yüzyıldan bu yana benlik üzerine tartışmalar sürmekte ve bugün bizlere hala benlik üzerine yazılar yazdırılmaktadır.

Benliğe dair bir tartışma yapılacak ise her şeyden önce düşünülmesi gereken şerh insan doğasının ne olduğu veya böyle bir şeyin olup olmadığıdır. İnsanın özünden bahsedebilir miyiz? Tereddüte yer bırakmayacak şekilde bundan bahsedebiliriz. Tereddütsüz diyorum çünkü insan doğasının varlığını reddedenlerin bu doğanın varlığını kabul etmele birlikte

neliğine dair hatalı yanıtlar verenlerden daha kabul edilebilir olduğu kanısında değilim. Bunun sebebi, insanın doğasının tümüyle reddinin de bu doğanın kısır tanımlamalarının da temelinde tarihsel materyalizmin ve diyalektiğin eksik veya kasıtlı yanlış okuması yatmaktadır. İlerleyen satırlar bu noktayı daha anlaşılır kılacaktır.

O halde, nedir insan doğası? Evrensel bir ortaklık, tüm insanlarda aynı şekilde paylaşılan ve hiçbir zaman ya da çoğunlukla değişmeyen bir öz arayışı ve ancak böylesine bir özün insan doğası olarak tanımlanabileceği yönündeki yaklaşımlar, en genel haliyle, düşülen bir yanılsamayı ifade etmektedirler. Bu yaklaşımlar insan doğasını salt biyolojik etmenlerin bütünselleşmiş hali şeklinde

resmetmeye meyillidir ve tehlikeli riskler içermektedir. Öncelikle, tanımlama yapılırken kolaycılığa kaçılmakta ve fakat bilimsel nitelik tümüyle yitirilmektedir. Çünkü insan doğasını yalnızca biyolojik etmenler üzerinden okumaya çalışmak, insanın kültür üreten bir varlık olduğu gerçekliğini göz ardı eder ve böylece hem insanın tarihsel gelişkinliğini hem de doğadaki diğer canlılardan farklılığını silikleştirmektedir. Bunun yanı sıra, bahsedilen yaklaşımın kapitalist ve bur-

Saliha Kaytan.

juva ideologları tarafından sevilmesi bir rastlantı değildir. Hatta bilhassa tercih edilmektedir çünkü salt değişmez biyolojik etmenlerin savunusu insanın böyle geldiğine ve böyle gideceğine dair önermeleri güçlendirme yolu açmakta ve insanlığı “değişmezliğe” inandırarak mevcut düzene yeniden bağlamaktadır. Bu yaklaşıma bir dönem psikoloji alanında yapılan çalışmalar da eklenmiştir. Freud’un psikanaliz çalışmaları görünürde tartışmanın kendisinden uzak dursa da pratikte hizmet ettiği yer aynıdır. “İnsanın davranış biçimleri ile bunların nedenlerini evrensel olarak kabul edilen cinsel dürtülere dayandırmakla kalmayıp bir de bu özü bilinçaltını şekillendirdiğini iddia ettiği çocukluk anılarına hapsedmiştir. Dolayısıyla, sorunların (nevroz) çözümünü de yalnızca kişinin kendisinin düzeltilmesinde bulmuş ancak bahsedilen sorunların gerçek zeminini inceleme zahmetinde bulunma gereği duymamıştır.”¹ Liberal tutumun gönül rahatlığıyla sahiplenebileceği bireyci bir yaklaşım! Gönül rahat olanlar elbette yalnızca liberaller değildir. İnsanın özünü *açıklanamaz kutsal bir ruha* dayandıran Protestan ahlak sahipleri eski idealistler kadar, bu özün merkezine *Akıl, Bilinç ve İde* sözcüklerini övünçle yerleştiren özellikle Kant ve Feuerbach gibi modern idealizmin kurucularının da keyifleri yerindedir. Hâlâ insanın özünü birey temelinde incelemeye çalışan bu yaklaşımlardan kısmi bir kopuşu Fichte’de de görmek mümkündür. İdealist kısmını korumakla birlikte bahsedilen kopuşu öznesine *ulus* kavramını almakla başarmış ancak yeterli açıklamayı getirememiştir. Bu kırılma noktasında Hegel’den bahsedilmezse haksızlık edilmiş olunur. “*Mutlak Tin*” savunusuyla idealist reflekslerden tümüyle kurtu-

lamamış olan düşünürün büyüklüğü ise zamanın ötesine geçebilmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Dönemini aşmıştır diyoruz çünkü o “*Mutlak Tin*” derken Kant ve öncekiler gibi “Saf Akıl”dan veya “Evrensel Bilinç”ten bahsetmemektedir. Hegel için “*Mutlak Tin*”in kaçınılmaz olarak tarihsel ve toplumsal bağları mevcuttur. Diğer bir ifadeyle, metafizik bir tutumla öne sürdüğü “*kurucu bilinç*” aynı zamanda diyalektik ilişkilere sahiptir. Bu perspektif literatürde önemli bir alan açmıştır çünkü eksik haliyle dahi, insanın doğasını soyut bir birey anlayışı üzerinden okuma gayretinde olanların seslerini kısma yetmiştir. Hegel’den sonra ise bu ilişkilerin varlığını görmezden gelme cüretini yalnızca akıl tutulması yaşayanlar gösterebilecektir.

O halde, bahsedilen akıl tutulmasına kapılmadan insan doğasını açıklamak nasıl mümkündür? İnsanın özü diyalektik ilişkiler temelinde ama aynı zamanda idealizm kırıntılarından da kurtarılmış şekilde nasıl formüle edilebilir? 1844 El Yazmaları’nda “*Dünya tarihi denilen şeyin bütünü, insan emeği yoluyla insanın yaratılmasının ürünüdür.*” ifadesini kullanan Marx için görünen o ki cevap gayet açıktır.”² İnsan doğasının bizzat insanın kendi emeğinin ürünü olduğunu söylerken kuşkusuz ki “formülünün” temelinde emeği yerleştirerek şimdiye kadar edilgenleştirilmeye çalışılan insana halihazırda sahibi olduğu “özne olma” yetisi iade edilmekteydi. Burada bir parantez açıp bu iade-i itibarın tarihsel bir gereklilik olduğunu belirtmek isterim. Marx tarafından tariflenen ve ilkel-kömünal, kölecilik, feodal, kapitalist ve komünist toplumlar olarak adlandırılan beş sosyo-ekonomik sistemden ilki ile sonuncusu çıkarıldığında geriye kalan üç sistemin ortak özelliği; bu toplumlardaki

¹ Taner Timur, *Marxizm, İnsan ve Toplum*, İstanbul, Yordam Kitap, 2020, s. 121-125.

² Sean Sayers, *Marxizm ve İnsan Doğası*, çev. Şükrü Alpagut, İstanbul, Yordam Kitap, 2013, s.22.

“kitlelerin” edilgenleştirilerek değiştirme ve dönüştürme güçlerinin sönmüştürülmesidir. İnsanlık tarihinin ve insan doğasının insan emeği temelinde açıklanma çabası işte bu yüzden son tahlilde bir gerekliliktir. Ancak burada anlatılmak istenilen kesinlikle ne tek yönlü bir ilişki ne de basitçe bir uzuvculuk anlayışıdır. İnsanın benliği - buna doğası veya özü de pekala denilebilir - yalnızca bireyin kendisi tarafından şekillenmediği gibi yine yalnızca toplumsal/çevresel yapı tarafından da şekillenmemektedir. Aksine, bunların bütünü tarafından şekillenen ve bunların bütünü de şekillendirendir.

Marx, insanın özünü toplumsal ilişkilerin birlikteliği olarak tanımlarken sanıyoruz ki ifade etmek istediği şey tam da bu idi. Bu noktada, Marx'ın “insanın kendisini gerçekleştirme”ne ve bunun kapitalizm koşulları altındaki çıktısına dair yorumları insanın özü hakkındaki tanımlamasını somutlaştırarak daha açık hale getirmektedir. Andre Gorz gibi post-modernist ve liberteryen kimi düşünürlerin aksine, Marx'a göre “çalışma” insanın kendisini gerçekleştirme yollarından biridir ve hatta bir gereksinimdir. Çünkü insan verdiği emek ile üretimde bulunur ve ürettiği ile de çevresini değiştirmeye başlar. Çevresini/ mevcut koşullarını değiştirmeye başlayan insan ise kendisine yeni gereksinimler ve ihtiyaçlar edinir. Bu yeni gereksinim ve ihtiyaçların doyurulma yollarını arama sürecinde ve bu sürecin sonucunda nihai olarak kendisini de yani doğasını da dönüşüme uğratması kaçınılmazdır. Fakat kapitalizm koşullarının şu aşamasında “çalışma” salt bir meta üretim biçimine ve “çalışma amacı” da salt bir yaşamını sürdürebilme yoluna hapsolmuştur. Bunun sonucunda, insan kendi emeğine yabancılaş-

ması ve dolayısıyla insanın doğası da yozlaşmaya başlamıştır. Tersinden okuyacak olursak, “çalışma”nın öz niteliğinin yeniden kazandırıldığı, emeğin yabancılaşmasına yol açan etmenlerin tümüyle ortadan kaldırıldığı, üretim ve dolayısıyla toplumsal ilişkilerin başka türlü şekillendirildiği koşullarda insanın doğası denilen şey de değişecek, daha fazla yozlaşmayacak ve rekabetçi, bencil gibi sıfatlarla tanımlanılması gerekmeyecektir.

Böyle bir konuyu tartışmaya açma niyeti taşıyan bu yazıya bir sonuçlama getirmenin haddimi aşmak olacağı kanaatindeyim. Bu sebeple, sözlerimi kısa bir vurguyla noktalamak istiyorum. İnsanın özünün ne olduğuna dair verilen cevaplar bir yana “ne olmadığı” çok açıktır: İnsan pasif, edilgen, soyut ve salt tüketen değildir. İnsanın doğasına yönelik tartışmalarda diyalektik ilişkiyi reddederek kör tarafçılık oynayanlar teoride yenilgiye mahkumdurlar ve yenilmişlerdir. Sıra pratikte de yenilmeleridir ve yenileceklerdir...

KAYNAKÇA

1. Sean Sayers, *Marksizm ve İnsan Doğası*, çev. Şükrü Alpagut, 2. Basım, Yordam Kitap, İstanbul, 2013.
2. Taner Timur, *Marksizm, İnsan ve Toplum*, 4. Basım, Yordam Kitap, İstanbul, 2020.

TEATRAL BİR SAHNE OLARAK TOPLUMSAL DÜNYA VE BENLİK

Edanur ÖZTÜRK

insanların bir sergilenen bir de saklanan yaşamları vardır. Çevremizdeki insanların kimisini yakından tanıyor, kimisini kimisini sadece ismen biliyor ya da kullandığımız ortak sosyal medya araçlarında gördüğümüz hatta bize kendilerini sundukları kadarıyla biliyoruz. Tanıyoruz ya da tanıdığımızı sanıyoruz.

Kanadalı sosyolog Goffman, insanları zeki ve etkin varlıklar olarak ele alır. Dünyanın yoğun katı yapıları vardır ama kişisel kimlik duygumuz çoğu zaman çatlaklar arasındadır. Goffman'ın, sosyolojik bir kavram olan insan davranışındaki rolleri, bir tiyatro sahnesinde çözümlenmek suretiyle sahneye tekrar çıkarılmıştır. Goffman, bu tiyatro sahnesinde bireylerin kendilerini ve etkinliklerini günlük hayatlarında nasıl gösterdiklerine bakmaktadır.

İki dramaturjik kavramı ön ve arka bölge olarak açıklamıştır. Ön bölge, bireylerin oyundaki rollerini oynamalarının bu oyunu gözlemleyenlerce durumun tanımlanması için genel ve sabit bir biçimde düzenli işlev gören kısımdır. Sahne önünde doğaçlama yapılmaz, sahne önü gergindir. Tiyatro benzetmesini kullanan Goffman, sahne önünden bahsettikten sonra arka bölge ve kişisel bölgeyi de ayırıştırır. Arka bölge, aktörlerin performansı için gerekli olan fiziksel sahnedir. Kişisel bölge ise seyircinin aktörden kullanmasını beklediği ekipmanları kapsar. Goffman kişisel bölgeyi de ikiye ayırır: görünüm ve tavır. Görünüm bize aktörün sosyal konumu hakkında bilgi verir; tavır ise, verili

durumda aktörden beklenen rolü ifade eder. Genelde görünüm ve tavrın tutarlı olmasını bekleriz çünkü tutarlı değilse panik havası oluşabilir. Arka bölge (sahne arkası) izlenim yönetimi uygulandığı ve bu yöntemlerin seyirciden gizlendiği kapalı yerdir. Goffman'ın söylediği gibi oyuncu artık ön (bölgede) görünümünü bırakabilir, söyleyeceklerinden vazgeçer ve o karakter olmaktan çıkar. “Artık kendileri gibi olabilirler.” Günlük yaşamdaki yaptığımız tüm işlerin bir sahnesi olduğunu ve birçok roller üstlenerek farklı performanslar sergilediğimizi söyler. Bazen bir takım halinde, bazen de bireysel bir sunumla izleyenleri etkileriz. Sahne arkasında farklı roller olarak adlandırdığımız maskelerimiz düşer ve kendimiz oluruz.

“İnsan olmaya dair en büyük zorluklardan birinin doğduğumuz andan itibaren dünyanın bize dayattığı biyolojik, toplumsal ve kültürel sınırları aşmak olduğunu düşünmüşümdür hep. Mutluluk

Büşra Keskindir.

Mutluluk için en etkili çözüm bu olmasa da bize düşen ile yetinmemek gerekir. Öte yandan, sistem tam da “yerini bilme” saikiyle yaşamamızı istemiyor mu? Mutluluk hissi derdi tasası olmayan bir hayatın değil, hayatın zorluklarını yakın mesafeden, doğrudan göğüsleyebilmenin ve yüzümüze siper olan maske yukarı kaldırılınca o zorluklara direnmenin, onlarla mücadele etmenin, onları çözenin ve yenebilmenin sonucunda ortaya çıkar.”¹ diyor Bauman, Benliğin Pratikleri kitabında.

Shakespeare’in dediği gibi “dünya büyük bir tiyatro sahnesi gibidir”. Saraylarda yaşayanların planları, barakalarda yaşayanlarla hiçbir zaman birbirini tutmadı. Biz sahnede yer almaya ve oynamaya devam edelim.

Günümüzde ise sosyal medya artık sahne önü olmuştur. Tükettiğimiz şeyleri gösterdiğimiz kadar var olma eğilimi bir çığ gibi günden güne büyümektedir. Bedenlerimiz, benliğimiz tiyatro sahnesinde seyirci önüne sürekli sunulmakta ve bu sahnede ayrı bir dünyada yaşamaktayız.

Günümüzde yaşamımıza hâkim olan sanal dünya ile benliğimiz yeniden şekillenmektedir. Bu yeniden şekillenen benliğimizin, özgür müdür yoksa tutsak mıdır sorusunu ortaya çıkarmaktadır. Hepimiz özgür insanlar olduğumuzu düşünerek yaşamımıza devam etmekteyiz. Benliklerimiz ve davranışlarımız doğduğumuz ve yaşadığımız çevreye göre de şekillenmekte, bunu görmezden gelemez. O halde şu soruyu sormak gerekir: Acaba hepimiz birbirimizin yansıması mıyız ve gerçekten yeterince özgür müyüz?

Sanal ve gerçek dünya arasında ikiye bölünen benliğimiz geçişlerde yaşadığı kırılmalar ve yansılardan ötürü gel-git yaşamamıza neden ol-

maktadır. Aynı gün içinde iki farklı dünyada ve iki farklı benlikte yaşamının insanları yordugunu rahatlıkla söyleyebiliriz. Yaşamda benliğin şekillenışı ve sunuluşu, sancılı bir süreç olma konusunda emin adımlarla ilerlemektedir. Sanal dünyada kurgusal karakterlerin popülerliği ve onları takip eden kitlelerin kurgusal karakterlerin yaşamlarına özenmelerine, kendilerini sevmelerine ve kendi benliklerinden de uzaklaşmalarına neden olmaktadır. Ruhlarımızı, aldatıcı sanal dünyada tüketmekteyiz. Sevdiklerimizle konuşmak, birlikte zaman geçirmek varken sanal dünyada dolaşmak daha değerli bir eyleme haline dönüşmektedir. Zihnimizin, bedenimizin, duygularımızın, benliğimizin tutsak edilmesine bile bile göz yumuyoruz. Gerçekle gerçek olmayanın (sanal), kurgu ile gerçeğin birbirine karıştığı bu dünya arasında sıkışan ve kaybolan benliklerimiz belki bir gün tükenmekte olan ruhlarına kavuşabilir.

KAYNAKÇA

- 1.Zygmunt Bauman, Rein Raud, Benliğin Pratikleri, Ayrıntı Yayınları İstanbul, 2018.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- 1.Erving Goffman, Etkileşim Ritüelleri, Metis Yayınları, 2020.
- 2.Erving Goffman, Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu, Metis Yayınları, 2020.

¹ Zygmunt Bauman, Rein Raud, *Benliğin Pratikleri*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2018, s.98.

BENLİK BİLİNCİ VE BİLİNCİN İNŞASINDA TOPLUMUNUN ROLÜ

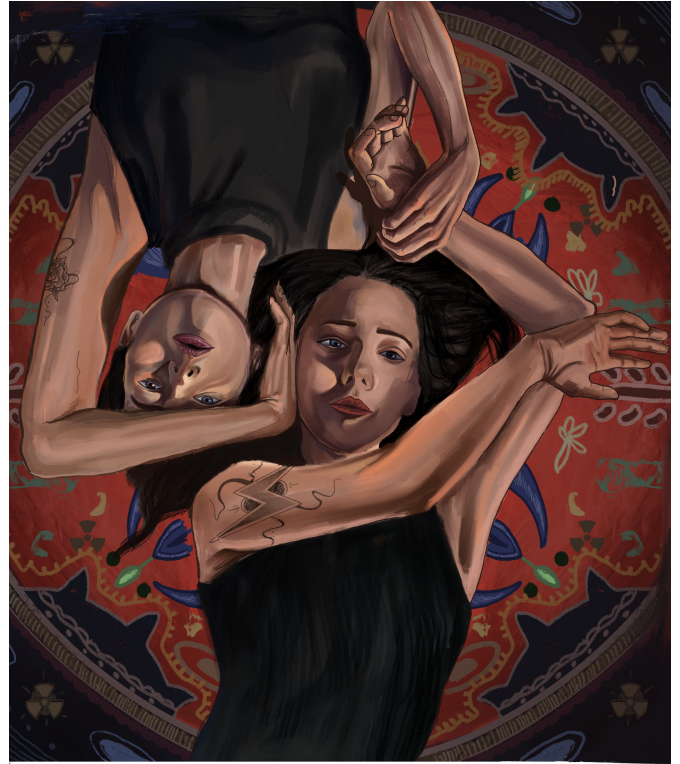
“Bilişsel gelişime vurulan bir ket: toplumsal cinsiyet eşitsizliği”

Gamze Nur Şan

Bilinç, kelime anlamı olarak insanın kendisini, çevresini ve olup biteni tanıma, algılama, kavrama, fark etme yetisidir. Esasında bu yeti yalnız insanda bulunmaz, tüm canlılar, çevresinde olup bitene, kendisini etkileyen unsurlara karşılık tepki üreten bir fiziksel ve zihinsel organizasyona sahiptir. Yaşamsal faaliyetlerin devamlılığı, koşulları doğru algılama ve ona uygun tepki üretebilme yetisine bağlıdır. Bir ayçiçeği konumunu güneş ışığına göre belirler, bir geyik kendisine yaklaşmakta olan aslandan kaçır ve insan da yağın yağmura karşılık şemsiyesini açar...

Bilgi versine aç bir bilinçle doğan insan daha anne karnında iken kayda başlar. Bulunduğu sıvının hissiyatı, dışarıdan gelen sesler, ilk nefes ve anne kokusu... Duyularla başlayan öğrenme serüveni gün geçtikçe büyür, derinleşir; tek tek işlenen veriler kıyaslanarak, sentezlenerek anlamlar ve değerler tayin edilir. Bu serüvendeki sonsuz veriye karşılık insanın tek referansı ve yine tek yatırımı kendisidir. Bildiği her şeyi kendi varlığının inşasında kullanır, harcına katar. Bu birikim neticesinde ortaya çıkan esere, bir ressamın geri çekilip resmine titiz gözlerle baktığı gibi bakan insan ise benliğini sorgulamaya başlamış demektir. Benlik bilinci yani öz farkındalık ve benliğe dair sorgulama insana “ben kimim?” sorusunu sorduran zihinsel faaliyettir.

Psikolojide benlik konusuna ilişkin ilk açıklamalar psikolog William James’e aittir. James’e göre benlik en geniş anlamıyla, kişinin kendisinin ne olduğunu söyleyebileceği her şeyin toplamıdır.¹ James’e göre “maddesel benlik”, “sosyal benlik”, “ruhsal benlik” ve “saf ego” olmak üzere dört benlik türü vardır. En yüzeysel ifadeyle maddesel, sosyal ve ruhsal benlik “bilen” benliği; saf ego ise “bilinen” benliği temsil eder. Maddesel varlık kişinin bedeni, ailesi, sahip olduğu eşyalar gibi kendini tanımlarken kullandığı somut varlıklardan müteşekkildir. Sosyal benliğimiz topluluk içinde

Kutay Oza, Müesses Nizam- Benlik.

¹ Yener ÖZEN, Fikret GÜLAÇTI (2010), *Benlik-Kavramı ve Benliğin Gelişimi, Bilen Benliğe Gereklik Var mı?*, Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi, Cilt-Sayı: 12-2. s.22.

edindiğimiz konum ve diğer insanların gözünde ifade ettiğimiz anlamlardan oluşur. İnsan ilişkileri ile gelişen ve zenginleşen sosyal benlik toplumsal kabulü arzular ve diğer insanlar tarafından görülme, anlaşılma, ilgilenilme ve sevilme beklere. James'in bir diğer benlik çeşidi olan ruhsal benlik ise kişinin psikolojik ve bilişsel bağlamdaki konumlanışını ifade eder. İstekler, zevkler, inanç ve ahlaki temsiliyetler ruhsal bilincin konusunu oluşturur. Saf ego yani bilinen benlik ise kendi üzerinde çıkarımlarda bulunan, kendi kendine kendi hakkında düşünen ve dışarıdan bakıldığında gözlemlenemeyen boyuttur. İnsanı bir gölge oyununa benzetirsek perdede görünen Hacıvat ve Karagöz şekilleri maddesel benlik, diyalogları sonucu şekillenen özellikleri sosyal benlikleri, monologlarında ifade ettikleri kişisel özellikleri ruhsal benlikleri; nihayet perdenin ardında çubuklarla kuklaları yönlendiren ve konuşuran ise saf ego olacaktır.

W. James'in bilinç üzerine yaptığı temel sınıflandırması, günümüze dek birçok psikoloji teorisini etkileyerek yeni sınıflandırmalar ve tanımlamalar geliştirilmesini sağlamıştır. En aşına olduğumuz isimlerden Sigmund Freud "id", "ego" ve "süperego" kavramları ile bilinç ve zihinsel işleyiş üzerine yeni tanımlar getirmiştir. Freud'a göre zihnin, istek ve ihtiyaçların hemen karşılanmasını isteyen ilkel kısmı iddir.² İd, beslenme, çiftleşme gibi temel bedensel ihtiyaçlar başta olmak üzere insanın her türlü kişisel isteğinin anında tatmin edilmesi gerektiğini emreden, içimizdeki bencil sestir. Erken gelişim dönemlerinde çocuğu istediği oyuncak için yerden yere attıran id, zamanla gelişen sosyal uyumluluk ile birlikte frenlenir. Bu fren-denge mekanizmasında belirleyici etken

"ego" dur. Ego zihnin akılcı kısmıdır ve kişinin dış çevreyle adaptasyonunu sağlamakta, idin isteklerinin karşılanıp karşılanmayacağına ya da hangi koşullarda bunların gerçekleşebileceğine karar vermektedir.³ Toplumun beklentisini ölçen ve kendi dışındakilerin doğrularına göre yaşama eğilimi yaratan süperego ile yalnız kendi doğrularını dayatan id arasında bir arabulucu rolündeki ego, kişinin mantıklı değerlendirmeler yapabilmesini ve benliğini bu doğrultuda şekillendirmesini sağlayan iç sestir.

James ve Freud özelinde, en temel haliyle, fikir sahibi olduğumuz bilinç ve bilinci şekillendiren etkenlerden de gördüğümüz kadarıyla insan "ben" ile doğar, "onlar" ile öğrenir, "biz" ile şekillenir ve yine "ben" ile ortaya çıkan şekli görür, tanır ve kendine anlam biçer.

İçine doğduğu toplumun kelimeleriyle konuşan, o toplumun değerleriyle büyüyen ve o toplum tarafından yargılanan insan, kişisel gelişiminin ve benliğinin özgürce şekillenememesi tehlikesiyle de karşı karşıyadır. Toplumsal kabul görmeyen belli kalıplara sığmak mecburiyeti doğurması kendini özgürce gerçekleştirme önünde ciddi bir engel teşkil etmektedir. Peki ya içine doğduğu toplumla benliğini inşa eden insan nasıl olur da yine o toplum tarafından yıkıma zorlanır?

En temelde "insan" olma vasfıyla dünyaya gelen ve insan olmanın getirdiği hak ve özgürlükleri de yanında getiren bireyi toplumsal hayatta en çok baskılayan kalıp "toplumsal cinsiyet" kalıbıdır. İnsan ana başlığı altında üreme fonksiyonlarının farklılaşması sebebiyle "kadın" ve "erkek" olarak iki biyolojik kategoriye ayrılan bireyin bu kategorizasyonu sosyal hayata taşınması ve bunun getirdiği ayrımcılığa maruz bırakılması hayret vericidir.

² Hanzade Aslan-Yılmaz (Nisan/2016), *Bir Derleme: Benlik Kavramına İlişkin Bazı Yaklaşımlar ve Tanımlamalar*, s.82.

³ Hanzade Aslan-Yılmaz (Nisan/2016), *Bir Derleme: Benlik Kavramına İlişkin Bazı Yaklaşımlar ve Tanımlamalar*, Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:48, s.82.

Daha doğduğu gün, giyebileceği kıyafetlerin renkleri bellidir. Sonra oynayacağı oyuncaklara kısıt gelir. Müstakbel anne olmaktan ibaret görülen kız çocuğunun eline şimdiden “benliğini” tanı-sın diye birer bez bebek tutuşturulur. Oğlan çocuğunun ise ilk hediyesi genellikle uzaktan kumandalı bir araba ya da bisiklet olur. Henüz o yaştan kadının geleceğinin eve, erkeğin ise dışarıya mecbur olduğu öğretilir.

Düştüğünde ağlayan oğlan çocuğuna “erkek adam ağlamaz” diyerek kızıldığı vakit erkeğin sosyal benliği duyguları bastırmanın gerekliliğini öğrenir. “Kadınlar herkesin içinde kahkaha atmaz!” cümlesi ise kadının benliğinde yankılanıverir en mutlu olduğu vakitlerden birinde.

Cinsiyet temeli üzerinde gelişen cinsel kimlik ve toplumsal cinsiyet rolleri, kadın ile erkeğin özgürce öğrenme, gelişme ve kendini gerçekleştirme yolunda aşılması imkânsıza yakın engeller inşa eder. Kadın ve erkeğin insan olmak vasfını ortaklaşa taşıdıklarından acısı, sevinci, nefreti aynı olsa da cinsiyetleri farklı olduğundan bunları yaşayışları da ister istemez farklılaşmaktadır. Duygularını, düşüncelerini, hayatını şekillendirecek herhangi bir adımı cinsiyetinin daha o doğmadan onun adına çizdiği yolda ve o yolun kuralları dâhilinde atmaya zorlanan insanın benliğini özgürce inşa ettiğinden bahsedebilir miyiz? Bu bilinç esaretinin sorumlusu; akla, mantığa ya da her-

hangi bir ahlaki kabule dayanmayan ve yalnızca bulunduğu “yüksek” sınıfın itibarını korumaya çabalayanların ayakta tuttuğu sınıflı sistemin ta kendisidir. Yerleşik hayata geçişle birlikte tarım ve hayvancılıktan elde edilen mahsulün ihtiyacı aşması ve oluşan artı değer ne yapılacağı problemi ile birlikte mevcut konumun korunması, neslin devamlılığının sürdürülmesi gayreti; kadının ve erkeğin biyolojik farklılığının sosyal hayat sahnesindeki ilk belirleyici rolünün doğmasına neden olmuştur. Fazla metanın ticari faaliyete, yani evden dışarıya taşınması gerektiğinde bu riski neslin devamlılığında daha az kritik konumdaki erkek almıştır. Hamilelik, doğum ve lohusalık süreci kadının güvende yani “ev”de kalmasına sebebiyet vermiştir. Bu durumda ticari faaliyetten mesul er-

İrfan Gündüz.

kişi faaliyetleri neticesinde edindiği maddi kazanç ile otorite sağlamış; güvende, “korunmakta” olan kadını hakimiyeti altına almıştır. Bu noktadan sonra maddi ilişkilerin beslediği otoritenin önü alınamamış, bu gücün siyasetleşmesi ile birlikte de kutsal bir konum kazanmıştır. Günümüzde “güvenli” alanından ayrılabilen, ekonomik kazanç elde edebilen kadın, yüzyıllardan beri yerleşmiş erkek otoritesini tehdit etmiş, bu tehdit sonucu doğan çatışmalar ise toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve cinsiyet rollerini tartışmamıza imkan tanımıştır. Hayatını idame ettirebilecek dayanımı sağlama, benliğini arzu ettiği şekilde işleme hakkına er-

kek ile eşit ölçüde sahip olan kadının siyasi ve ekonomik nedenlerden beslenen toplumsal prangalarından kurtulması mecburidir. Bunun için toplumun maddi, etnik yahut cinsel hiçbir sınıflamaya geçit vermeyecek, eşitlik düşüncesini içselleştirebilmiş bir noktaya evrilmesi gerekir. Eşitliğin tesis edildiği toplumsal düzende sosyal benliğin işleneceği koşullar insani gelişim için en uygun ortamı sunacaktır. İçinde yaşadığı toplumun tanımlarıyla kendini tanımlayan insan, doğduğu andan itibaren hak ettiğinden aşağı bir konuma razı gelmeye mecbur bırakılmayacak, özünü tarihsel ve toplumsal birikimden özgürce istifade ederek, baskıdan ve dayatmadan bağımsız bir şekilde yazacaktır. Benliğin tesis edilmesinde kurucu unsur olan toplumun bu özgür ama aynı zamanda beslenecek veri bakımından da zengin ortam niteliğini taşıması ve sürdürmesi şarttır. Hem bilen yani özne, hem de bilinen yani nesne konumunda aynı anda bulunan insanın kendine dair sahip olduğu bilgiler kitabının yazarını tanıması, senaryoyu beğenmediği an kalemi eline alıp kendi kendini yazabilecek kadar sürece hâkim olması gereklidir.

İd'ini dizginleyebilen, egonun bilgeliğine, aklın önderliğine güvenen insanlardan oluşan topluma doğan insanların benliğinin inşasındaki her bir tuğla, onu hakikate bir adım daha yaklaştıracaktır. Ancak insan bencil reflekslerle doğar ve sosyal adalet, eşitlik ve paylaşımcılık bilinci geliştirmesi ancak belli bir zihinsel olgunlaşma ile mümkün olabilir. Doğuştan bencil dürtülerle hareket eden, toplumsallaşmanın gerekliliğini içselleştiremeyen insana en doğru rehber ise her zaman ilkeleriyle halkına ışık tutan devlet olacaktır. Kendini gerçekleştirme ve benliğin inşası için en elverişli ortamın

oluşum haritası “ben”den topluma, toplumdaki devlete, devletten tekrar topluma yön alan ve nihayet bireye ulaşan bir değerler ve ilkeler bütünü ile gerçeklik kazanacaktır.

“İnsan toplumsal bir varlıktır” mottosunun isabetliliğini, benliğin inşasında ve sorgulanmasında karşımıza nasıl çıktığını psikolojik temelleri ve sosyolojik karşılıklarıyla incelemiş ve içine doğduğu toplumun insanı nasıl ilmek ilmek işlediğini, toplumun usul ve esaslarını ise devletin şekillendirdiğini görmüş olduk. Etkiler ve tepkilerle daima işlerliğini koruyan bir bilinçle, “iyi insan” olma amacına her gün biraz daha yaklaştığımız bir dünya tüm insanlığın, hepimizin hakkıdır.

“Ben”liğimiz “iyi”yi arayan, her daim onun ışığına yönelen bir ayçiçeği gibi büyüyüp yetişsin. Işığını, suyunu kesenlere daha derin kökler ve daha uzun gövdelerle güçlenerek cevap versin...

KAYNAKÇA

- 1.Yener Özen, Fikret Gülaçti (2010), *Benlik-kavramı ve Benliğin Gelişimi, Bilen Benliğe Gereksinim Var mı?*, Erzincan Eğitim Fakültesi Dergisi, cilt-sayı: 12-2.
- 2.Hanzade Aslan-yılmaz (Nisan/2016), *Bir Derleme: Benlik Kavramına İlişkin Bazı Yaklaşımlar Ve Tanımlamalar*, Sosyal Bilimler Dergisi, sayı:48.

Saliha Kaytan.

BENİN VARLIĞI

Hicran Sezgin

Descartes'in en meşhur cümlesi "Düşünüyorum, öyleyse varım."¹ kendi varlığını dünya üzerinde kanıtlamaya çalışan bireyin kısa ve öz anlatısıdır. Descartes'in bu alıntısına bir pencere açmak istiyorum. Ben varım ve yine ben bir gün yok olacağım. Aslında bunu düşünmek bile var olmaktır. Peki herkes düşünerek mi var olabilir? Var olmak için sadece düşünmek yetmez. Çünkü düşünmek ne kadar bireysel görünse de toplumları etkileyen şey olmuştur ve sosyoloji bilimini ortaya çıkarmıştır. İnsan, toplumdaki yalnızlığı bir benlik sahibi değildir ve toplum içinde de var olması gerekir. Sadece düşünerek toplumda nasıl var olunabilir? Kişi iyilik yaparak da topluma kendini kabul ettirebilir, statü ve saygı kazanabilir ve söz sahibi olabilir. Her kavramın karşıtı olduğu gibi iyiliğin de karşıtı vardır ve bu da kötülüktür. Kötülük de saygı görür ama bu saygı sevgiden değil, korkudan ileri gelir. Aslında insanın 'ben'liği, iyilik ve kötülük arasında kalmamak için bir seçim yaparak kendi varlığını topluma kabul ettirmeye çalışır. Bu yüzden sadece düşünerek değil, düşünüp bir karar verme yetisine sahip olarak da 'ben' ortaya çıkmış olur. Çünkü kişiyi toplum içinde birey yapan, iyi ya da kötü, en temel unsurlardan birisi karar vererek 'ben' olup bunun farkında olmasıdır. Kendisinin farkında olan birey ise 'benlik' gelişimini tamamlamış olur. Larousse Ansiklopedisi'ne göre 'benlik' tanımı şöyledir: "Bir kimse için, bir topluluğun öz varlığı, onu kendisi yapan

nitelikler; kişilik."²

Hayatımız boyunca dünyaya neden geldiğimizi, amacımızın ne olduğunu, hangi olayların bizim karakterimizi oluşturduğunu düşünüp dururuz. Bazen müzik dinlerken çalan şarkının ne olduğunu anlamayacak kadar, bazen de uykuya dalmak üzereyken uykularımızı kaçırarak kadar 'ben' olgusu önce kendini hatırlatır ve bulunmasını ister, sonra ise varlığını kabul ettirmeye çalışır. Peki bu 'ben' aranıp bulunabilen bir şey midir? Biraz da olsa sorgularsak bulabiliriz aslında. Ama çoğu insan eksiklerinin sorgulamak olduğunu fark etmez, kendilerini arayıp bulmayı düşünmezler bile. Çünkü neyi bulacaklarını bilmezler. İlk adımı atmak her zaman cesaret ister zira ne ile karşılaşacağı bilinmemektedir. Kendilerini arayanlar ise çoktan 'benlik'lerini koca bir çukura gömmüş olurlar. Ama bu onları pes ettirmez çünkü hayat gayeleri çukura gömdükleri 'benlik'lerini ortaya çıkarmak olur. Yaşamak için belki de en doğrusu bu olabilir çünkü göz önünde olan her şey değersizleşir ve anlamını kaybeder. Aramak kıymetlidir. Öyle ki aranan şey, ne kadar zor bulunursa o kadar kıymetlidir, bu denli zor bulunduğunda kıymeti o ölçüde artar...

Herkes kendini anlamak ve 'benliğini' bulmak için aynı yollardan mı geçmeli? Hiç kimsenin hayatı kolay ve sancısız değildir. Bu yüzden sokakta kimi durdurursak "Benim hayatım çok zor ve acılarla doluydu, yazsam roman olur." demek-

¹ Rene Descartes, *Metot Üzerine Konuşma*, Babil Yayınları, 2020, s.68.

² Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, "Benlik" maddesi.

tedir. Kendimizi bulabilmemiz için var olduğumuz sürece hayatta başımıza neler geleceğini bilemeyeceğiz ama yine de her güne farklı başlamak için bir amacımız olmalı. ‘Ben’ olabilmek için ne gibi badireler atlatıp, ne gibi acılar yaşayacağız?

Yaşamak, toplumda kendini ispatlamak ve var olduğunu kanıtlayabilmek için önce kendimizi tanımalı sonra tanıtmalıyız. Peki bireyi ‘ben’ yapan şey nedir? Burada, kendilik kelimesine bakacak olursak, tanımına göre; “Bir varlığın başka bir şey değil de, kendisi olmasını sağlayan şey.”³ Kısaca bireyin hayatta yaşadığı veya yaşayamadığı her şey kendi olmasını sağlıyor. Kendilik algısı⁴ bireyin kendisini sevmesini ve saygı duymasını sağlarken tam tersi durumda, yani kişinin kendisine karşı öz saygısını yitirmesi ve kendisinden nefret etmesi halinde ise birey kendisinin işe yaramaz ve değersiz olduğunu hissediyor. Bir bebeğin doğumundan birkaç ay sonra benlik bilinci oluşarak sorgulamaya başlarken gelişimini tamamlamış bir bireyden bunu beklememek sanırım çok da doğru olmaz. Sonuçta gelişimini tamamlamış bireyler hayata karşı da tecrübeli olur ve başına gelebilecek olaylar karşısında daha temkinli davranır. Bu durumda her bireyi ‘ben’ yapan şeyin olaylar karşısında verdiğimiz farklı tepkiler olduğunu söyleyebiliriz. Duns Scotus’a göre, “Bir bireyi bir başkası değil de, kendi kendisi yapan şey.”⁵ Yani herkesi yaşadığı hayata, olaylara ve olgulara göre değerlendirip ön yargılarımızdan kurtulmamız gerekir. Hayata nasıl bakarsak öyle görürüz. İyi bakalım, birbirimize...

KAYNAKÇA

1. Rene Descartes, *Metot Üzerine Konuşma*, Babil Yayınları, 2020.
2. *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, Librairie Larousse, 3.cilt, Milliyet Gazetecilik, 1986.
3. *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, Librairie Larousse, 13.cilt, Milliyet Gazetecilik, 1986.

İrem Şahin.

³ *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, “Kendilik” maddesi.

⁴ Kendilik Algısı: Bireyin ruhsal ve bedensel açıdan kendisini nasıl algıladığı ile ilgili bir kavramdır.

⁵ *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi*, “Kendilik” maddesi.

TOTALİTARİZMİN BENLİĞE MÜDAHALESİ: “BEN” VE “EGO” ROMANLARI

İrem Bayraktar

Birinci tekil şahıs olarak¹ alışlagelen, ruh bilimi tabiriyle de “bireyi öteki bilinçlerden ayıran unsur”² olarak özelleştirilmeye gidilen “ben” adılı, bu iki tanım arasında kendini inşa etmeye çalışır. Bu oluşumda birey, mikro ölçüde ailesinden miras aldığı kimlik bilinciyle bir kişilik oluşturmaya çalışırken makro ölçüde ise bu kişiliğin asıl anlam kazanacağı sosyal yapı ile tanışır. Keza bu sosyal yapıyı salt bireyler değil, bireylerin arasındaki roller ve bireylerin temel davranış örüntülerini baz alan kurumlar oluşturur.³ Toplumla olan ilişkilerin temel dayanağı da toplumun en küçük yapıtaşına, aile kurumuna ilişkindir. Ailelerimizden salt bir kimlik bilinci değil, bunun yanı sıra çeşitli yaşam pratiklerini de alırız. Bu sürecin keskin hatları olmadığı gibi pragmatik çizgileri de yoktur. Ailenin niteliğine bağlı olarak eğitsel fonksiyonları da farklılaşır. İşlevselci bakış açısıyla “statü tayini”, ailenin temel fonksiyonlarından. Bu durum dinamik bir süreçten ibaret olsa da toplumda bulunacağımız ilk tabaka, ailemizin statüsüyle eş minvaldedir. Özne konumuna yerleşen bireyin düşünceleri de bu statünün yansımalarıyla şekillenecektir. Örnek olarak Ayn Rand’ın, Rus Devrimi’ne ilişkin düşüncelerini ele alabiliriz. Üst-orta sınıf bir aileden olan Ayn Rand, bu devrim ile sosyal ve mali konumunu kaybetmiştir, düşüncelerinin oluşumunu da buraya dayandırmak mümkündür. Konuya ilişkin bir diğer örnek, Yevgeni Zamyatin olarak gösterilebilir.

Zamyatin’in Bolşevik direnişine katılmasını, otobiyografilerinde uzun tasvirler ile yer verdiği doğup büyüdüğü küçük kasaba “Lebedyan” ile ilişkilendirmek mümkündür.

Zamyatin ve “Biz”

Biz; uygunsuz ile asimetrik oluşun aynı kabul edildiği, nihai bilgeliğin matematikten ibaret olduğu, bireyin “düşünce” gibi çılgın şeylerle değil “sayıların rasyonalitesi” ile yaşam sürdüğü bir cam fanusta geçen distopik bir kurgudur. Her şey nizami, tek ve camdandır. Başka bir tabirle ise Tek Devlet’ten başka gücü düşünemeyen, mutluluğu bile ona atfeden bir sayının, “ruh”unu keşfetmesinin hikayesidir. Nitekim bu kurguda otoritenin sağlanması, bireyselliğin eski çağlara gömülmesiyle mümkün kılınmıştır. Bu kolektif yapıda özel mülkiyet isim düzeyinde bile saf dışı bırakılmış, karakterlerin ayrıştırılmasına da sayılar eşlik etmiştir. Baş karakterimiz D-503, yabancı gezegenlere seyahat ve bu cam fanusun dışındaki “ilkel” insanlara “mutluluk” götürmek adına yapılmakta olan ENTEGRAL’in baş matematikçisidir. O-90, baş sayımızın rasyonaliteyle betimlediği devlet tarafından atanmış cinsel partneridir. O-90 ile yaptıkları bir yürüyüşte I-330 ile tanışır. I-330’u “X” diye tanımlar; bilinmezdir, irrasyoneldir, doğasında hiçbir çözüm yolu yoktur.

Yevgeny Ivanovich Zamyatin, 1 Şubat 1884 tarihinde Rusya’nın Tambov iline ait Lebedyan kasa-

¹ Türk Dil Kurumu, *Güncel Türkçe Sözlük*, Erişim adresi: <https://www.sozluk.gov.tr>

² Türk Dil Kurumu, *Güncel Türkçe Sözlük*, Erişim adresi: <https://www.sozluk.gov.tr>

³ Mimar Türkkahraman, *Teorik ve Fonksiyonel Açıldan Toplumsal Kurumlar ve Kurumlararası İlişkiler*, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, c.14, sayı:14, 2009, s. 27.

başında doğmuştur. Zamyatin, doğduğu coğrafya-
dan bahsederken tam anlamıyla bir “Rus Kasabası”
olduğunu söyler.⁴ Bir röportajında ise Lebedyan’ı
“Kara Dünya’nın bağırsakları” olarak niteler; aka-
binde de buradaki Rus dilinin “bir elma kadar lez-
zetli” olduğunu, Turgenyev ve Tolstoy’un da bura-
da yazmasının tesadüfi olmadığını ekler.⁵ Nitekim
Tolstoy’un eşi Sofia Andreevna, Tolstoy’un şehrin
sokaklarında gezinmesinin ilk nedeninin yaşayan
Rus diline hakimiyet kazanmak olduğunu fakat
sonrasında söylenenlerden de etkilendiğini ve
inançlarının da bu yönde şekillendiğini söylemiş-
tir.⁶ Zamyatin, çocukluk yıllarından bahsederken
annesinin piyanosundan çıkan Chopin melodile-
rinden de bahseder. Okulda kompozisyon dersle-
rinden mükemmel notlar alırken matematikle ara-
sının iyi olmadığını söyler. Buna rağmen en mate-
matiksel ve en zorlu alan olan gemi mühendisliği-
ni seçmesinin nedenini inatçılığı⁷ ve karakterinin

temel özelliği olan direniş ruhu
ile ilişkilendirir. Zamyatin, ço-
cukluk yıllarından bahsederken
annesinin piyanosundan çıkan
Chopin melodilerinden de bah-
seder. Okulda kompozisyon
derslerinden mükemmel notlar
alırken matematikle arasının iyi
olduğunu söyler. Buna rağmen
en matematiksel ve en zorlu
alan olan gemi mühendisliğini
seçmesinin nedenini inatçılığı⁸
ve karakterinin temel özelliği o-
lan direniş ruhu⁹ ile ilişkilendi-
rir.

Bu yıllarda çok sayıda Rus ya-
zar ve şairden etkilenmiştir.

Saint Petersburg Politeknik Enstitüsünden de ge-
mi mühendisliği okuduğu sırada düşüncelerini
yazmaya başlamıştır. Öğretmenleri bu durumdan
çok endişelenmişlerdir fakat Zamyatin hiçbirini
dinlememiş, Bolşevik Partisine katılmıştır. Zam-
yatin’e göre Bolşevik olmak, o gün için en büyük
direniştir.¹⁰

“Devrim her yeredir, her şeydedir. Sonsuzdur.
Son devrim yoktur, son sayı yoktur.”¹¹

Zamyatin devrimci ruhunu, I-330’da yaşatmıştır.
Nitekim I-330, kurgu boyunca D- 503’ü çeşitli mo-
tifler ve imgelerle manipüle etmeye, onun “ruh”u-
na ulaşmaya çalışacaktır. I-330’un da amacı
ENTEGRAL’i ele geçirmektir. D- 503, bu düşünce-
ye karşı şöyle der: “Aptalca... Çünkü devrim yapı-
lamaz. Çünkü bizim, sizden bahsetmiyorum,
bizim devrimimiz sonuncusuydu. Ve bundan öte
hiçbir devrim yapılamaz. Bunu herkes bilir...”.¹² I-
330 ise ona matematikte sayıların sonsuz olduğu-
nu hatırlatıp “Peki, devrimin sonu nasıl oluyor o

zaman? Öyle bir şey yok. Devrim-
ler sonsuzdur. Bu sonuncu lafım,
çocuklar için. Sonsuzluk çocukları
korkutur ve çocukların iyi uyuma-
sı şarttır.”¹³ diye cevap verir. Zam-
yatin’in “Edebiyat, Devrim, Ent-
ropi ve Diğer Şeyler Üzerine” baş-
lıklı makalesine romandaki bu
dialog ile başlaması tesadüf de-
ğildir. Keza Zamyatin, “Devrim
her yeredir, her şeydedir. Son-
suzdur. Son devrim yoktur, son
sayı yoktur.” diyerek “nihai” dev-
rim düşüncesine karşı çıkmakta-
dır.”

Zamyatin, hem mezuniyet
projesini yaptığı hem de ilk roma-

Sinem Şentürk.

⁴ Yevgeny Zamyatin, *Autobiography*, A Soviet Heretic: Essays by Yevgeny Zamyatin, trans. Mirra Ginsburg, USA: The University of Chicago Press, bs. 1970, s. 3.

⁵ Frédéric Lefèvre, *An Hour with Zamyatin*, trans. Anass Khayati. Erişim adresi:

https://www.academia.edu/12965869/An_Hour_with_Zamyatin_a_1932_interview_with_Zamyatin_in_exile, 27 Mart 2021, s. 1.

⁶ Pål Kolstø, *For Here We Do Not Have an Enduring City: Tolstoy and the Strannik Tradition in Russian Culture*, *The Russian Review*, c. 69, S. 1, bs. 2010, s. 129.

⁷ Yevgeny Zamyatin, *Autobiography*, s. 4.

⁸ Yevgeny Zamyatin, *Autobiography*, s. 4.

⁹ Frédéric Lefèvre, *An Hour with Zamyatin*, s. 1.

¹⁰ Yevgeny Zamyatin, *Autobiography*, s. 10.

¹¹ Yevgeny Zamyatin, *On Literature, Revolution, Entropy and Other Matters*, A Soviet Heretic: Essays by Yevgeny Zamyatin, trans. Mirra Ginsburg, USA: The University of Chicago Press, bs. 1970, s. 107.

nını yazdığı zamana ve daha sonrasına ilişkin, kendini “amfibik” olarak tanımlamıştır.¹⁴ Amfibikler, çift yaşamlı canlılardır. Zamyatin de öğrenimini bitirince Saint Petersburg Politeknik Enstitüsünde dersler verecek, eşliğinde de kendi doğrularını yazmaya devam edecektir.

Baş sayımız, D-503 de “iki benlik”e sahip olduğunu sürekli tekrarlar. Geçmiştekilere dair bir söylem geliştireceği zaman aklına gelen uzvu olan “kıllı eller”i hastalıklı benliğine, irrasyonelliğine işaret eder. Ayrıca buradaki ellerin kıllı oluşu, üremeye düzenleme gelmediği zamanlara dair bir atıftır. Diğer asıl benliği ise Tek Devlet’e itaatli davrandığı zamanlara ve rasyonelliğine temas eder. Kitabın başlangıcında hem düzeni tanıtmak hem de atmosferi okura hissettirmek adına yapılan betimleyici anlatılar da daima “eskilerin” üzerindedir. I-330’a âşık olmasını bile kendi ussal dünyasından çıkıp “eskilerin” çılgın dünyasında olduğunu söyleyerek tarif eder. Cam fanustan çıktığı sırada dışarıda gördüğü insan grubunu tasvir ederken de erkeklerin yüzlerinin belli bölgelerinin kıllı olduğuna ilişkin, arasöz açarak “atalarımız gibi”¹⁵ ifadesine yer verir.

Zamyatin, 1905 yılının sonbaharında Bolşeviklerin grevlerinde tutuklanmıştır. Daha sonrasında hükümetin onu kötülüklerden kurtarmak için bu edimi gerçekleştirdiğini söylemiştir.¹⁶ Bu tutuklamadaki hüccesine “aşık” olmuş, burada İngilizce ve stenografi çalışmış, şiirler yazmıştır.¹⁷ 1906 yılının baharında serbest bırakılıp Lebedyan’a sürülmüş fakat bu kasabanın sakinliğine dayanamayarak yeniden Petersburg’a, oradan da Helsinki’ye

gitmiştir. Burada hamamdayken Kızıl Muhafızlar’ın ünlü kaptanı ile tanışmış ve birkaç gün sonra Kızıl Muhafızlar harekete geçince Petersburg’a dönmüştür. Petersburg’ta yarım kalan öğrenimini tamamlayıp öğretim görevlisi olmuş ve yanı sıra yazım faaliyetlerine devam etmiştir. Bu sırada pek çok yolculuk yapmış, “Rusya’da Devrim” manşetlerinin gazetelerde görülmesiyle birlikte artık tahammülünün de kalmadığı İngiltere’den Rusya’ya dönmüştür. Parlak bir gelecek beklentilerini bu devrim karşılayamayacak ve kısa bir zaman sonra devlet baskısını protesto edecektir. Bu süre zarfında dersler vermiş, yayın kurulu üyesi olmuştur. Her dönem muhalif olan Zamyatin, 1920 yılında Sovyetler’in ilk yasaklanan romanı “Biz”i yazmış, hastalığının tezahürlerinden biri olarak tanımlamıştır.¹⁸ Bu roman, 1924 yılında ABD’de İngilizce versiyonuyla yayımlanmıştır. O dönemde farklı dillere çevrilse de Sovyetler Birliğinde yayımlanması 1988 yılına kadar yasaklanmıştır. Nitekim Biz, Sovyetler’in geleceğine dair bir atıf niteliği taşımaktadır.

“Canlı bir edebiyat dönün saatine göre yaşamaz, ne de bugünün saatine göre ancak yarının saatine göre yaşar.”¹⁹

Bu öngörülü romanı yazan Zamyatin, bu yıllara -1929- kadar yazdığı otobiyografisini bitirirken de hâlâ ilerleyen zamanları göremediğinden, gelecekte hayatının eğrileri nasıl takip edeceğini bilemediğinden bahseder.²⁰ Nitekim onun için dosdoğru bir hayat düşünülemezdir.

“Miyop eleştirmenler, bu çalışmayı salt bir politik broşür olarak görüyorlardı. Bu tamamen doğru değil. Bu roman, insanlığı tehdit eden iki yönlü

¹² Yevgeni Zamyatin, *Biz*, çev. Algan Sezgintüredi, bs. 2, Versus, s. 141.

¹³ Yevgeni Zamyatin, *Biz*, s. 141.

¹⁴ Frédéric Lefèvre, *An Hour with Zamyatin*, s. 1

¹⁵ Yevgeni Zamyatin, *Biz*, s. 126.

¹⁶ Frédéric Lefèvre, *An Hour with Zamyatin*, s. 2.

¹⁷ Yevgeny Zamyatin, *Autobiography*, s. 11.

¹⁸ Frédéric Lefèvre, *An Hour with Zamyatin*, s. 2.

¹⁹ Yevgeny Zamyatin, *On Literature, Revolution, Entropy and Other Matters*, s. 109.

tehlikeye karşı bir uyarıdır: Teknolojinin hipertforik gücü ve devletin hipertforik gücü.”²¹

Miyoplüğün uzağı görememe problemi olduğu düşünüldüğünde Zamyatin, "Biz" romanı hakkında birtakım “yakından okuma” yapan eleştirmenlerin düştüğü yanılığa dikkat çekmektedir. Biz, salt bir politik metin olarak görülse de eleştirilerin odak noktasının iki unsurda şekillenmesi gerekmektedir: Devletin bireyin her alanını düzenlenmesiyle artan mutlak gücü ve buna paralel olarak teknolojinin artan gücünün etkisiyle mekanikleşen bir dünyada insanın kendisine yabancı bir “nesne” haline gelmesi. Sosyolojinin bir bilim olarak ortaya çıkışı; Marx, Weber ve Durkheim gibi düşünürlerin eserlerinden de anlaşılacağı üzere 19. yüzyıla tekabül etmektedir. Bu dönemin arka planını birçok olgu ve olay oluşturmuştur. Toplumsal bir olgu olarak “Sanayi Devrimi” de özellikle sonuçları itibariyle önem arz etmektedir. Sanayi Devrimi’nin bir sonucu olarak kentleşme olgusu ile çıkan “planlama” ihtiyacı, sosyoloji biliminin seyrine yön vermiştir. Nitekim bu arka planın oluşumunda etkin rolleri de teknoloji ve devletin planlamaları şekillendirmektedir. Zamyatin de bu unsurların etkisiyle planlamacılığın geldiği veyahut gelebileceği “en uç” noktaları ve modern dünyadaki bir bireyin iç çatışmalarını göstermeyi arzulamaktadır. Bireyin modern dünyaya adaptasyonu hakkında Charlie Chaplin’in 1936 yapımı “Modern Zamanlar” filminin bir saat ve koyun sürüsüyle başlaması, bu günlere işaret eden kısa ve öz anlatı sunmakta, Zamyatin’i desteklemektedir. Biz’deki baş sayımız D- 503, devletin tek planlamadığı zaman dilimi olan “kişi-

sel saatler”de diğer sayılardan ayrıksı geçirilen zamanı reddedip, kendisinin hayalperest veya idealist görüleceğini de tahmin ederek her saatin saatler çizelgesinde yer almasıyla tam anlamıyla bir “genel formül” oluşturulması gerektiğini savunmuştur. Bu kısım ile Modern Zamanlar’daki saat motifi birbirini tamamlamaktadır. Ayrıca O-90 ile yaptıkları ve I-330 ile tanıştığı yürüyüşü, “bu muazzam seldeki sayısız dalgadan biriydik.”²² diye tanımlaması, Chaplin’in koyun sürüsü benzetmesiyle eş minvaldedir.

Ayn Rand ve “Ego”

Ayn Rand de Zamyatin ile aynı atmosferden etkilenmiş ve dahası Sovyetler’in özel alan işgaline giden düzenlemeleriyle çocukluk yıllarından itibaren hemhal olmuştur. “Ben” kelimesinin veyahut “ben”in morfolojik unsurlarının bulunmadığı bir yaşam düzeninde geçen distopyası Ego’da, düşüncelerinde bıraktığı etkileri görmek mümkündür. Bu distopyada da teknoloji ve devletin artan gücü çeşitli motiflerle işlenmiştir.

Nazım Samet Türk.

²⁰ Yevgeny Zamyatin, *Autobiography*, s. 14.

²¹ Frédéric Lefèvre, *An Hour with Zamyatin*, s. 2.

²² Yevgeny Zamyatin, *Biz*, s. 7.

Ego'nun dünyasında “Büyük Doğuş”tan öncesini kimse bilemez ve bu dönem “Ağza Alınmaz Devirler” olarak adlandırılır. Bilginin de tek kaynağı “Dünya Meclisi”dir. Çeşitli paradigmalara, ampirik verilerle şekillenen kümülatif bir bilimden uzaktır. Yalnızca devletin izin verdiği ölçüde gelişen bilimsel aktivitelere yer vardır. Devlet mutlak otoritesini sağlamak amacıyla bilimi manipüle etmektedir. Keza bu toplumda, sadece “Alimler Evi”nde sorular sorulabilir.²³ Aksi halde soru sormak bir suçtur. Aynı yaşam pratiklerine sahip olan bireyler, yaş gruplarına göre “Bebekler Evi”, “Talebeler Evi” ve “Yaşlılar Evi” gibi kamusal alanlarda yaşamlarını sürdürmektedir. Talebeler Evi ile Yaşlılar Evi'nin arasındaki yaşam alanı, devletin belirlediği mesleğe göre şekillenir. Devlet, bireylerin “yatkinliklerine göre” meslek atamaları yapmaktadır. Baş karakter olan Eşitlik 7-25212'nin hayallerini, “Alimler Evi” süslemektedir. Fakat devlet, Talebeler Evi'nde çok başarılı olarak suç işleyip, diğer kardeşlerine haksızlık edince onun için “Çöpçüler Evi”ni seçer. Ayrıca kendisi için bir arzuda bulunması da onların şehrinde büyük bir kötülüktür.²⁴ Fakat devletin manipülasyonlarına karşın Alimler Evi'nin çöplerinden atık “bilimsel malzemeler”i toplayarak Ağza Alınmaz Devirler'den kalan bir tünelde çalışmalar yapmaya başlar. Devlet, otoritesini tek tipleşme ve bireylerin kelime dağarcıklarına hatta duygularına varan düzenlemelerle kurmuştur. Bu nedenle toplumdaki bireye özel her şey bir suçtur. Çünkü tek başlarına ele alındıklarında kişilerin hiçbir önemleri yoktur.²⁵ Devletin manipülasyonlarına rağmen kendi meziyetiyle bilimsel çalışmalar yaptığı tünelde “ışık”ı bulmuştur. Bu buluşu büyük bir sevinçle

Alimler Evi'ne götürdüğünde ise “Bir sokak süpürücüsü ha! Dünya Alimler Meclisi'nin karşısına gelmeye, onun huzurunu kaçırmaya cüret eden bir sokak süpürücüsü! İnanılacak gibi bir şey değil, bu hiçbir kanun ve kaideye uymayan bir şey!”²⁶ şeklinde bir tepkiyle karşılaşmıştır.

Eşitlik 7-25212, yaptığı icadına karşı “bencil” dönütler aldıktan sonra Alimler, onun bu icadını yakmak ve yok etmek istemiştir. Çünkü “mum” zaten aydınlanmak için büyük bir buluştur, böylesi kısa bir sürede planlar değişmemelidir.²⁷ Benzerlik S-0306 da “Eğer bu, insanoğlunun çektiği meşakkati hafifletecekse, büyük bir kötülüğü kendi benliğinde taşıyor demektir. Çünkü insanoğlunun var olması, sadece diğer insanlar için çektiği meşakkatle mana kazanır.”²⁸ şeklinde bir yorum getirmiştir. Eşitlik 7-25212, bu yakıp yıkmak isteyen öfkeli kalabalıktan koşarak uzaklaşırken kendisini Meçhul Orman'da bulmuştur. Meçhul Orman; kimsenin girmeye cesaret edemediği, girenin de çıkamadığı bir ormanlık alandır. Fakat bu noktadan sonra nerede olduğu artık bir önem teşkil etmiyordur.

Alissa Zinovievna Rosenbaum; 2 Şubat 1905 tarihinde, St. Petersburg'da, üst-orta sınıf bir ailenin ilk çocuğu olarak doğmuştur.²⁹ Başarılı bir eczacı olan babasından dersler aldıktan sonra akademik olarak mükemmel fakat sosyal olarak izole olan bir okula kaydoldu. Bu sıralarda 1917 Rus Devrimi'ni takiben komünist yetkililer tarafından babasının dükkânı ele geçirildi. Rosenbaum, devletin bu denli bireysel kaynaklara yapmış olduğu muameleden çok etkilendi; nitekim artık sosyal ve mali konumlarını kaybetmiş, “sefalete” boyun eğmişlerdi. Lisenin son yılında Amerikan tarihi ile

²³ Ayn Rand, *Ego*, çev. Şerif Yıldız, ed. Uygur Karal, bs. 4, İstanbul, Plato Film Yayınları, 2011, s. 9.

²⁴ Ayn Rand, *Ego*, s.10.

²⁵ Ayn Rand, *Ego*, s. 28.

²⁷ Ayn Rand, *Ego*, s. 51.

²⁸ Ayn Rand, *Ego*, s. 52.

²⁹ Ayn Rand biyografisi için bkz. Brian Duignan. "Ayn Rand." Encyclopedia Britannica <https://www.britannica.com/biography/Ayn-Rand>. , 2 Mart 2021.

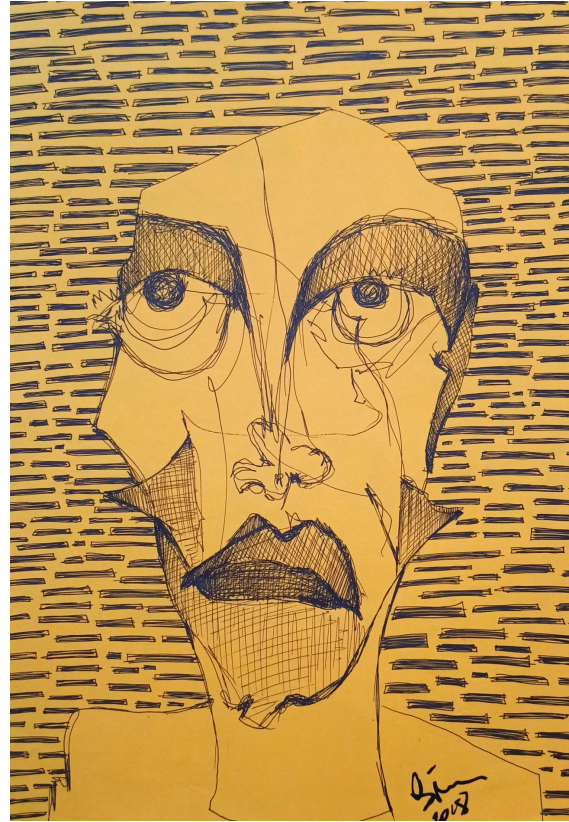
tanışmasıyla Amerika'daki özgür insanları model olarak aldı. Leningrad Devlet Üniversitesinde tarih ve felsefe okudu, burada Platon'un ve Aristoteles'in eserleriyle tanıştı. 1924 yılında mezun olunca senarist olmak amacıyla Devlet Sinematografi Enstitüsü'ne kaydoldu. Chicago'daki akrabalarından mektup almasıyla hayallerini süsleyen Amerika'ya ziyaretçi olarak gitti, 6 ayını Chicago'da geçirdikten sonra da senarist olmak arzusunun peşinden Hollywood'a gitti ve burada ölene kadar evli kalacağı Frank O'Connor ile tanıştı. Amerikan vatandaşı olan Alissa, adını Ayn Rand olarak değiştirdi. Ayn ismini almasına dair iki rivayet dolaşmaktadır: İlki İngilizcedeki *mine* kelimesinin kafiyeli oluşuyla ilgili, ikincisi ise kendisinin de söylemiyle belirsiz bir Finli yazardan etkilenip aldığı yönündedir. Bu yeni bir hayata, yeni bir isimle başlama edimini, Ego'da da görebilmemiz mümkündür.

Eşitlik 7-25212'nin çöpçülük yaparken tanıştığı Altın Kız ile aralarında bir bağ oluşmuş, birbirlerine âşık olmuşlardır. Fakat onların şehrinde bu da bir suçtur. Altın Kız, Eşitlik 7-25212'nin Meçhul Orman'a kaçtığını duyduğunda peşinden onunla “mahkumiyeti”ni paylaşmaya gider. Burada ormanların arasında bile tek düşündükleri “bulamadıkları kelime”dir. İlk nefes aldıklarından itibaren öğretilen “Çokluktan gelen her şey iyidir. Teklikten gelen her şeyse kötü...”³⁰ düsturuna karşın “Biz biriz...yalnızız..ve tekiz...ve biz bir olan sizi seviyoruz...yalnız olan...ve tek olan...”³¹ söylemini geliştirmişlerdir. Ormanın derinliklerinde, doğanın koruduğu Ağza Alınmaz Devirler'den kalma bir ev bulmuşlardır. Bu evin her hali onları şaşırtmıştır. Özel mülkiyet ile tanışan bu iki genç, bu

evden asla vazgeçmeyeceklerini sürekli yinelemektedir. Nitekim eksikliğini hissettikleri her şeye bu ev ile ulaşabileceklerdir. Eşitlik 7-25212 bu evde okumaya başladığı ilk kitapta “ben” kelimesi ile tanışır. Kitap boyu “lanetimiz” diye adlandırdığı, sonralarında ise aramaya başladığı ifadeye artık kavuşmuştur.

“Kendi kendimize söyleyeceğimiz çok şey var. Gelecek günlerde bu şeylere uyan birtakım kelimeler bulabileceğimize inanıyoruz.”³²

Günlerce kitapları okumuş, kendini bilmediklerini öğrenmeye adanmıştır. Altın Kız'a anlatırken de ilk söylemi “BEN, SENİ SEVİYORUM.” olmuştur.³³ Kitaplardan tanıştıkları isimleri de kendilerine bahşetmek istemişlerdir. Eşitlik 7-25212, tanrısal düzene kafa tutan Prometheus'un adını al-

Sinem Şentürk.

³⁰ Ayn Rand, *Ego*, s. 61.

³¹ Ayn Rand, *Ego*, s. 62.

³² Ayn Rand, *Ego*, s. 56.

³³ Ayn Rand, *Ego*, s. 74.

mak istemiştir. Nitekim Prometheus, “tanrıların ışığını alıp insanlara getirmiş ve insanlara yaratıcı olmanın yolunu göstermiş. Ve ışığı bulan herkes gibi o da ıstırap çekmiş”tir.³⁴ Altın Kız’a ise bütün tanrıların ve toprağın anası olan tanrıça Gaea’nın adını vermiştir. Keza o da yeni yaratıcıların anası olacaktır.

Ayn Rand; hayatını düşüncelerini rahatça ifade edebileceği bir minvalde kurduktan sonra yayımlar yapmaya başlamıştır, 1936’da yayımlanan ilk romanı *We the Living* (Yaşamak İstiyorum) ile fazlasıyla anti – Sovyet olmakla eleştirilmiştir. Sonrasında *The Fountainhead* (Hayatın Kaynağı)’ı yazarken *Anthem* (Ego) adlı romanını distopik bir zeminde yazmıştır. Sanatçıların toplumdan beslendiği aşıkardır fakat Ayn Rand’ın düşüncelerinin şekillendirilmesinde toplum, büyük payın sahibidir.

Zamyatin’in *Biz* romanında D-503, devlet tarafından atanan cinsel partneri O-90 ile yaptığı yürüyüşte O-90’ını tanımlarken parantez içerisinde “bunları, bin yıl ötedeki saç sakalına karışmış kıllı atalarımın biri yazsaydı herhalde O-90’ın yanına şu komik iyelik ekini, benim sözcüğünü karşılayan eki koyardı.”³⁵ demiştir. Keza D-503, devletin ussal dünyasına sadık biridir. Aynı unsurlar Ayn Rand’ın *Ego* romanında, devletin himayesinden çıkan bireyler için büyük bir devrim yaratmıştır. Hayatın manası, ben ve sen kelimeleriyle çözülmüştür.

Sonuç

Ayn Rand’ın düşüncesindeki toplumun belirleyiciliğini görmek için *Ego* romanı ile onun hayat hikayesi arasındaki paralelliklere dikkat etmek yeterli

olacaktır. Ayn Rand’ın düşüncelerini şekillendiren üniversite yılları; Zamyatin’in Petersburg’ta çeşitli konferanslar verdiği, yazılarıyla ve düşünceleriyle ön planda olduğu yıllara tekabül etmektedir. Zamyatin’in *Biz*’i de bu yıllarda İngilizce tercümesiyle çıkmıştır. Sovyetler Birliğinde yayımlanmasına rağmen büyük yankı uyandıran bu esere, Sovyetler’den de pek çok eleştiri yazısı gelmiştir. Bu eleştiriler ve dahası yüzünden Zamyatin, Stalin’e mektup yazarak ülkeyi terk etmek zorunda kalmıştır. Böylesi bir entelektüel atmosferden Rand’ın de etkilenmesi, kaçınılmazdır. *Ego* ve *Biz* fazlasıyla ortak motife de sahiptir. Her ikisinin de aktarımının “gizli günlük” eşliğinde olması, kolektif toplum yapıları, erkek bir mucit kahramanın oluşu, ruhun yeniden keşfedilmesi, bireylerin “şey”leştirilip sayılardan ibaret kılınması gibi unsurlar bu hususta dayanak oluşturmaktadır. Lakin Ayn Rand, yaşamı boyunca Zamyatin’den hiç söz etmemiştir. Bu nedenle söylenecek her söz spekülatif bir yan taşımakla birlikte “yorum” hükmündedir. Zamyatin *Biz*’i anlattığı bir röportajda, Huxley’in bir röportajını örnek verir. Huxley, o dönemde *Biz* ile aynı fikirleri taşıyan *Cesur Yeni Dünya* romanını yazmıştır. Bu çeşitli benzerlikler sebebiyle röportajda Huxley’e, *Biz*’i okuyup okumadığı sorulur. Verdiği yanıtta Huxley, okumadığını söylemiştir. Zamyatin de bu yanıtta dayanarak düşüncelerinin kaynağının soludukları fırtınalı havada olduğunu söyler. Nitekim her dönemin yazarları gibi, onlar da kendi çağlarının çocuklarıdır.

³⁴ Ayn Rand, *Ego*, s. 75.

³⁵ Yevgeni Zamyatin, *Biz*, s. 7.

KAYNAKÇA

1. Brian Duignan, *Ayn Rand, Encyclopedia Britannica*, 2 Mart 2021. <https://www.britannica.com/biography/Ayn-Rand>.
2. Kolstø, Pål; For Here We Do Not Have an Enduring City: Tolstoy and the Strannik Tradition in Russian Culture, *The Russian Review*, c. 69, S. 1, 2010.
3. Frédéric Lefèvre, *An Hour with Zamyatin*, trans, Anass Khayati, Erişim adresi: https://www.academia.edu/12965869/An_Hour_with_Zamyatin_a_1932_interview_with_Zamyatin_in_exile, 27 Mart 2021.
4. Ayn Rand, *Ego*, 4. baskı, çev. Şerif Yıldız, ed. Uygur Karal, İstanbul: Plato Film Yayınları, 2011.
5. Türk Dil Kurumu, *Güncel Türkçe Sözlük*, Erişim adresi: <https://www.sozluk.gov.tr>
6. Mimar Türkkahraman, “Teorik ve Fonksiyonel Açından Toplumsal Kurumlar ve Kurumlar-arası İlişkiler”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, c.14, S. 14, 2009.
7. Yevgeny Zamyatin, *Biz*, 2. baskı, çev. Algan Sezgintüredi, Versus Yayınları.
8. Yevgeny Zamyatin, *On Literature, Revolution, Entropy and Other Matters, A Soviet Heretic: Essays by Yevgeny Zamyatin*, bs. 1970, trans. Mirra Ginsburg, USA: The University of Chicago Press.
9. Yevgeny Zamyatin, *Autobiography, A Soviet Heretic: Essays by Yevgeny Zamyatin*, bs. 1970, trans. Mirra Ginsburg, USA: The University of Chicago Press.

Saliha Kaytan.

BENLİK VE DÖNÜŞÜMÜ

Prof. Dr. Doğan KÖKDEMİR ile Röportaj

Röportör: Aslı GÜMÜŞ

Röportaj teklifimizi kabul ettiğiniz için teşekkür ederiz. Sizi ağrlamak bizim için oldukça değerli.

Rica ederim, ben teşekkür ederim.

Kim olduğumuzu nasıl tanımlarız? Kendi hakkımızda bildiklerimizi formüle ettiğimiz ve düzenlediğimiz benlik bilgisini oluştururken etkili olan faktörler nelerdir?

Kolay bir soru gibi görünüyor ama aslında oldukça zor. Kendimizi tanıma sürecimiz doğduğumuz andan itibaren başlıyor. Bebekler, önce çevrelerini ardından kendilerini tanımaya başlıyorlar. Kendimize dönük tanımlamayı yaparken elbette pek çok parametre var ancak tüm bu parametrelerin önünde ne var diye soracak olursak “kendimizle ilgili algımız” diyebiliriz. Çünkü bizim kendimiz için söyleyeceğimiz hiçbir cümlenin nesnel olması mümkün değil. Oldukça öznel bir tanımlama yapmak durumundayız. Öyleyse bu öznel tanımlamanın içinde ne kullanıyoruz? Kendi deneyimlerimizi, duygularımızı, yaşadıklarımızı, kendimize biçtiğimiz rolleri kullanıyoruz. Bunlar doğru olmayabilir, zaten burada bir doğruluk aramıyoruz. Dışarıdaki insanların bize dönük gözlemi ile bizim kendimize dönük gözlemimiz birbirinden çok farklı olabilir. Bu farklılığa karşın bizim kendimizle ilgili inançlarımız var ve bunun

ismine de çoğunlukla “benlik”, bazen “kişilik” diyoruz. “Ben böyle birisiyim” diye başladığımız ya da bitirdiğimiz cümleler bize “benlik” kavramını veriyor. Fakat benlik tanımlamasının matematiksel bir kesinlikte ölçülmesi mümkün değil. Doğrulukla ilgili garanti verme şansımız yok.

İnsan, benliğini toplumdan yalıtarak inşa edemez, dersek yanılmış olmayız sanırım. Pandemi dönemi toplumla aramıza “mesafe” koydu, böylece sosyalleşme ortamlarımız bir anda “sanal ortamlara” taşındı. Böylesi bir ortamda “benlik” nasıl dönüşümler yaşıyor ya da yaşayacak size göre?

Aslında burada insanların kendi kişilik özellikleri de çok belirleyici olacak. Çok basit bir tanımlama yapayım. Bazı insanlar diğerlerine kıyasla biraz daha içe dönükken bazıları biraz daha dışa dönüktür. İçe dönük olanlar hayatı kendi başlarına sürdürmeye daha meyillidir, dışa dönük olanlar ise sosyal ilişki kurma konusunda daha isteklidir. Dolayısıyla bu iki grubun pandemi sürecinde yaşadıkları birbirlerinden tabii ki farklı. Bununla ilgili yapılan ölçümler de pandemi döneminden herkesin aynı etkilenmediğini gösteriyor. Öncelikle şunu söylemek gerekiyor, içe dönük de olsa dışa dönük de olsa sosyal ilişkilerde biraz dağılma söz konusu. Sosyal ilişkilerin şekli değişti. Görece daha genç kuşak, belki sandıklarının aksine daha

1969 doğumlu olan Doğan Kökdemir, psikoloji lisans eğitimini ODTÜ'de bitirdi. Ardından sosyal psikoloji alanında ODTÜ'de yüksek lisansını tamamlamış olup doktorasını da Ankara Üniversitesi'nde bu alanda bitirdi.

şanslı. Kendilerini daha kısıtlanmış hissetmiş olabilirler ama teknolojiyi kullandıkları için “sanal” olsa bile bir sosyal ilişki bağı kurabiliyorlar. En azından bu ihtiyacı bir yere kadar tatmin edebiliyorlar. Ama yaşı biraz daha ileri olan ya da teknoloji ile arası çok iyi olmayan insanların böyle bir şansı da yok. İleri yaş grubunda, özellikle sosyal ilişkiye ihtiyacı yüksek olan bireyleri pandemi oldukça olumsuz etkiledi. Bunun sorunları ne olabilir? Öncelikle, pandemi nedeniyle halihazırda olan bir stres ve kaygı var. Bu stres ve kaygının artmış olması mümkün. Daha fazla kaygı ve stres durumunda sosyal destek mekanizmalarının çalışmaması önemli bir problemi beraberinde getiriyor. Telefon konuşmaları vesaire yapılıyor olabilir ama -herkes herhalde aynı fikirdedir- bu, sosyal ilişkilerin yerini tutmuyor. Dolayısıyla içerisinde bulunduğumuz süreçte ciddi bir sıkıntı yaşadık. Peki pandemi, bundan sonrasını etkiler mi? Tabii ki etkiler. Sosyal bağlardaki yavaşlama ve yeni alışkanlıklar, bizim önümüzdeki günlerdeki ilişkilerimizi ve alışkanlıklarımızı da hem olumlu hem olumsuz yönde belirleyecek. Dört gözle pandeminin bitmesini bekliyor ve umuyoruz. Bütün Hollywood filmlerinde olduğu gibi pandeminin günün birinde hiç iz bırakmadan gideceğine dair bir inancımız var. Bu arada, bunun da aslında bir illüzyon olduğunu söyleyebiliriz. Bitip bitmeyeceğini ya da ne zaman biteceğini bilmiyoruz. Sadece

bununla ilgili bir umudumuz var. Yarın sabah kalktık, COVID-19 diye bir şey yok. Tahminen pek çok kişi -ben de onlardan birisiyim- teknolojiyle kurduğu sosyal ilişkileri, yine teknolojiyle kurmaya kısmen devam edecek. Çünkü bunun artıları da oldu. Zaman ve mekân kısıtlarını ortadan kaldırdı. Daha önce ulaşmakta zorluk çektiğimiz kişilere aslında çok kolay yoldan ulaşabileceğimizi gördük, demek ki düşünmemişiz bunu. Şu anda sizinle yaptığımız görüşmede olduğu gibi. Bunlar kullanılacak. Ama sosyal ilişkileri, birebir ilişkileri yıpranmış ya da zayıflamış olan insanların bunları tamir etmek için ekstra güce ve enerjiye de ihtiyacı olacak. Kısacası hem artı hem eksi etkileri olacaktır bu sürecin.

Genetik alanındaki gelişmeler benliğe ilişkin birtakım soru işaretlerini de doğuruyor. Burada akıllara şöyle bir soru gelebilir: İki adet mükemmel şekilde genetiği ayarlanmış dölü, aynı deney ortamında ve aynı etkenler ile büyütürsek benlikleri farklı olur mu? Olursa bunun sebepleri nelerdir?

Bu da aslında zor bir soru. Bunun bir ışınlanma versiyonu var. Bizim kuşağımız bilim kurgu dizisi “Uzay Yolu” ile büyüdü. Bizim orada en sevdiğimiz şey ışınlanma idi. Bir yerden bir yere gidecek olan kişi yürümüyor ya da araca binmiyordu, ışınlanıyordu. Atomlarına kadar ayrılıyor, ışık hızıyla gideceği yere kadar gönderiliyordu. Vardığı yerde atomlar birebir yeniden birleşiyordu. Orada da bu soru var. Diyelim ki bu ışınlanma cihazı bir arıza yaptı ve sizin genetik olarak tamamen aynı bir kopyanız burada oldu, bir kopyanız da başka yerde oldu. Bu ikisi aynı kişi midir? Başlangıçta buna

“Evet.” diyebilirsiniz. Ama çevrede gerçekleşen değişikliklerdeki mikro düzeyde bir farklılık, benliği ve diğer her şeyi değiştirecektir. Sizin sorunuza gelince genetik olarak tamamen aynı, tamamen aynı uyaranlara maruz kalan iki hücrenin, benim beklentim, aynı olması olur. Bu iki kişinin birebir aynı olan görüntüsü gibi benlik algısının, kişilik özelliklerinin de aynı olacağını tahmin ederim. Ancak bir kere daha tekrarlayayım, moleküler düzeydeki bir farklılık bile bütün her şeyi baştan sona değiştirecektir. Çünkü bizim sadece beynimizde doksan milyar civarında sinir hücresi var ve bunlar arasındaki bağlantılar çok karmaşık. Her bir sinir hücresi yaklaşık beş bin ila on bin arasında başka sinir hücresine bağlanıyor. Bu karmaşık yapı içerisinde tek bir hücredeki değişikliğin gerçekten inanılmaz olarak o sarmalı değiştireceğini tahmin edebiliyoruz. O yüzden sizin sorunuzdaki gibi sıfır değişiklik olacaksa bu iki hücrenin benlikleri aynı olacaktır diyebilirim. Ama tabii onun sağlanabilmesi çok mümkün değil.

Nöropsikoloji alanındaki gelişmelerin, insanın benliğini “biyolojik süreçlere” indirgeyerek ele alma tehdidini içerdiği şeklinde eleştiriler mevcut. Bu konudaki en çetrefilli noktalardan biri özelinde konuşacak olursak mutluluk, insanın hormonal süreçlerinin ötesinde midir? Yoksa Cesur Yeni Dünya’daki “soma” adlı tabletlerde olduğu gibi mutluluğun “biyolojik” olarak kazanılması mümkün olur mu?

Aslında o eleştiriye katılanlardan birisiyim ben. Elbette sinirbilimden ve özellikle nöropsikolojiden gelen bilgilerin, insanı anlamak konusunda çok önemli olduğunu biliyorum. Bunu zaten reddetmek çok akıllıca bir şey olmaz. Ama insanı tamamen bir biyolojik sürece indirgemenin gerçekten çok indirgemeci bir yaklaşım olduğunun da far-

2000 yılında ELYADAL'ı kurdu. (Eleştirel - Yaratıcı Düşünce ve Davranışsal Araştırma Laboratuvarı) Akabinde 1993 yılında yine ODTÜ'de araştırma görevlisi oldu. Sonrasında ise Başkent Üniversitesinde Öğr. Gör. ve Yrd. Doç. Dr. unvanıyla siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler alanında 10 sene görevini sürdürdü.

kındayım. Benim sürekli aklıma gelen ve öğrencilerle de paylaştığım klasik bir örnektir: Mona Lisa tablosunu her bir boya zerreciğine kadar, pigment pigment inceleyebilirsiniz. O boya zerrecikleriyle ilgili devasa bir bilgiye sahip olursunuz ama o boya zerreciklerini incelediğimizde Mona Lisa'yı görme şansınız yok. Mona Lisa'yı görebilmeniz için birkaç adım geriye çekilmeniz gerekiyor. Dolayısıyla biyolojik süreçler olmadan insan olmuyor, onu biliyoruz. Ama insanı sadece nöronların birbiriyle etkileşimi olarak tanımlarsak doğru bir şey yapmamış oluruz gibi geliyor bana. Mutluluk konusunda ise dopamin, serotonin, oksitosin hormonlarının salgılanması için dışarıdan müdahale yapabilirsiniz ve kişi kendisini mutlu hissedebilir. Ancak buradaki mutluluk tanımı, fizyolojik ya da hedonist bir mutluluk tanımıdır. Gerekli yerleri uyarırsınız, uyardığınız yerlerle ilgili bir “hoşluk hissi” oluşur. Fakat mutluluk bundan ibaret değil. Diyelim ki beş yaşında bir çocuğunuz var ve hayatında ilk defa piyano tuşlarına dokunuyor. Piyano tuşlarına dokunduğunda tamamen gelişigüzel şekilde bir klasik müziğin melodisinden bir parça yakalıyor sizin kulağınız. Bu anda yaşadığınız mutluluk, gurur ya da duygu selini biyolojik olarak bizim size yaşatmamız pek mümkün değil. Bunlar karmaşık duygular. Genelde mutluluk denildiğinde fizyoloji tabanlı bir mutluluktan, yani haz-

dan bahsediliyor. Mutluluk, sadece hazdan ibaret değil. Hazı biyolojik olarak dışarıdan müdahale ile halledebilirsiniz, mesela Cesur Yeni Dünya'daki soma tabletinde olduğu gibi. Ancak hepsi bu. Onun dışında daha karmaşık, hayatın anlamına yönelik mutluluk ya da "hoşluk anı" dediğimiz anı bu tabletlerle sağlama şansımız olmayacak. Hiçbir zaman olmayacak çünkü sistem çok karmaşık. Bunu halledebileceğiniz bir müdahalenin olması pek mümkün görünmüyor.

Sonuç olarak ruhsal bir doyum noktasına fizyolojik bir müdahale ile ulaşamayız.

Evet. Tabii ben "ruhsal" demeyi tercih etmiyorum, "psikolojik" demeyi daha çok tercih ediyorum. Psikolojik bir doyum noktasına sadece fizyolojik müdahaleler ile ulaşma şansımız yok. Burada "psikolojik" derken kastettiğimiz, sizin yaşadığınız hayatın sizin tarafınızdan anlamlandırılmasıyla ilgili. Bunun için dışarıdan çoğu zaman bir uyarana da ihtiyacınız yok. Örneğin kendi kendinize düşünürken de bunu yaşayabiliyorsunuz. Bu, dışarıdan bizim bir ilaçla size verebileceğimiz bir duygu değil maalesef. Olsaydı tabii çok "tatlı" olurdu, ona da itirazım yok. Hepimiz cebimizde taşırdık tabletleri, canımız sıkıldıkça atardık bir tane. Fakat o kadar basit değil... Şunu unutmayın, dışarıdan müdahaleyle oluşan her türlü duygu değişiminin ilacın etkisi geçene kadar süresi vardır. İlacın etkisi geçtiğinde siz tekrar eski halinize, büyük ihtimalle daha çökkün bir şekilde geleceksiniz Bir dahakine aynı duyguyu yaratabilmeniz için o maddeden -artık hangi madde ise o- daha fazla kullanmanız gerekecek. Bağımlılık dediğimiz durum da böyle ortaya çıkacak.

Pek çok davranışımız bilinçdışı tarafından yönlendiriliyor ve yaşadığımız tüm deneyimler bilinçdışına kaydediliyorken bilinç nasıl ortaya çıkıyor? Temelinde DNA'larımızın yer aldığı, beyin nöral bir fonksiyonu diyebilir miyiz?

Bu sorduğunuz soruya net olarak cevap verecek birisi şu anda Nobel alabilir, öncelikle onu söyleyeyim. Bu soru, yüzyıllardır felsefeden psikolojiye kadar farklı alanlarda tartışılan bir soru. Bizim şu anda psikolojide de en çok üzerine tartıştığımız konu da zaten bu. Nöral aktivite dediğimiz aktivite, maddesel bir aktivite. Yani ne kadar küçük olursa olsun, nöronlar madde. Bu maddeler arasında bir haberleşme oluyor. Bu haberleşme, kimyasal bir haberleşme. Elektrik enerjisiyle kimyasal parçalar o sinaps dediğimiz boşluklara dökülüyor ve onlar birbirleriyle haberleşiyorlar. Bu süreç tamamen maddi bir nitelikte. Peki ortaya çıkan şey ne? Bilinç. Bilinci bir madde olarak görebiliyor muyuz? Hayır. Dolayısıyla maddenin, madde olmayan bir yapıyı oluşturduğunu düşünüyoruz. Burada bir açmaz söz konusu. Nitekim bunun nasıl olduğuyla ilgili hiçbir fikrimiz yok. Bazı teorisyenler sizin sorunuzdaki kapsamda düşünüyorlar. Diyorlar ki burada çok şaşırtıcı bir şey yok, nöral aktivitelerin bir ürünü olarak bilinç oluyor.

Ama hepsi aynı fikirde değil. Bazı kuramcılar da bilinci maddi anlamdaki nöral aktivitelerin ötesinde değerlendiriyor. Diyorlar ki aslına bakarsanız hâlihazırdaki bilinç, evrenin temel elementlerinden bir tanesi. Bizim bilincimiz ise onu ne kadar algıladığımızla ilgili. Yani biz aslında bir radyo alıcısıyız, yayını yapan biz değiliz. Bilince dair kuramlardan iki uç örnek bu şekilde. Arada da farklı kuramlar da var. Henüz bilincin ne olduğunu gerçekten bilmiyoruz. Tabii bildiğimiz birkaç şey var, özellikle “bilinç”, “bilinçdışı” ya da “yarı-bilinç” kavramlarıyla ilgili. Uyaran anlamında sisteme giren her verinin kayıtlı olduğunu biliyoruz. Bilinçdışı derken bu kastediliyor. Bunların hepsinin farkında olmayabiliriz ama hepsi sistemde mevcut. Sizin doğduğunuz andan itibaren yaşadığınız bütün deneyimler sistemde kayıtlı. Erişemiyoruz bunlara, çok eskiye gidemiyoruz. Ama onlar orada duruyor ve bunlar örneğin travmatik anılarsa yetişkinlikte herhangi bir stres ya da kriz durumunda bir anda ortaya çıkabiliyorlar. Biz o zaman diyoruz ki bu anılar şimdiye dek bastırılmış ve şimdi günyüzüne çıkıyorlar. Burada kullandığımız “bilinçaltı”, “bilinçdışı” gibi kavramlar her ne kadar fiziksel kavramlarmış gibi gözük-

se de aslında olayı anlatmak için kullandığımız metaforlar. Normalde bu tür bir sistem çalışmıyor, bunun nasıl olduğunu da bilmiyoruz. Örneğin o anılar nerede duruyordu, niye şimdiye kadar günyüzüne çıkmadı ve onları günyüzüne çıkmak için tetikleyen şey tam olarak neydi? Hiçbir fikrimiz yok. Dediğim gibi tek bildiğimiz şey, sistemde hepsinin kayıtlı olduğu. Şunu bir kez daha vurgulayayım ki bilinci sadece nöral aktivitelerin bir sonucu olarak açıklamak, çok rahat ettirmiyor bizi, çok yeterliymiş gibi görünmüyor.

Çoğumuz farkında olmadan sahte bir benlikle yaşıyoruz. Sahte benlik Carl Jung’un bahsettiği “persona” mıdır? Sahte benliğin gerçek benliğe zarar verdiği noktadan nasıl sıyrılabiliriz?

Jung, eleştirilen isimlerden bir tanesi. “Sahte benlik” kavramı bana çok sıcak gelmiyor. Çünkü bunun sahte olduğuna nasıl karar vereceğiz? Kişinin kendisi, büyük ihtimalle kendi benliğine sahte demiyordur. En fazla şunu söyleyebilir: “Ben aslında böyle bir insan değilim ama dışarıda kendimi böyle göstermek zorundayım.” Buna itiraz etmem. Fakat herhangi bir kişinin kendisiyle ilgili benlik algısının sahte olduğunu söyleme şansımız pek de yok. Onun yerine, özellikle sosyal psikolojinin katkısıyla biraz daha başımızı belaya sokacak başka kavramlar kullanıyoruz. Bunlardan iki tanesi oldukça önemlidir. Bir tanesi “ideal benlik”. Yani bizim ulaşmak istediğimiz benliğimiz. Özellikle ergenlikte daha çok pratiğini yaptığımız bir benlik bu. Şu anda da özellikle ortaokulun sonlarında, lisenin başlarındaki genç arkadaşlar aynı şekilde mi yapıyor bilmiyorum ama bizim zamanımızda hepimizin şöyle bir deneyimi oluyordu: Biz her pazartesi hayata yeniden başlayacağımızı

Doğan Kökdemir, 2006’da EFPA’nın (European Federation of Psychologists’ Associations) Türk üyesi oldu. 2008 yılında Başkent Üniversitesi Psikoloji Bölümünü kuran ekibin üyesi oldu. Bununla beraber Türk Psikoloji Dergisi Yayın Yönetmenliği ve Türk Psikologlar Derneği Genel Başkan Yardımcılığı yaptı.

varsayıyorduk. Ben de onlardan bir tanesiydim. “Pazartesi’nden itibaren ben artık böyle birisiyim.” diyoruz. Saliya kadar sürmüyordu bu, onu da söyleyeyim. Ama kafanızda bir ideal benlik var, ona ulaşmaya çalışıyorsunuz. Anlaşılabilir bir durum. Bir diğeri ise belki “zorunlu benlik” diye çevirebileceğimiz benlik türü, asıl problem o. Zorunlu benlik için “diğer insanların bizden beklentisi” diyebiliriz. Belki sahte benlik biraz bununla ilintili olabilir. Çünkü biz bu dünyada yalnız başımıza yaşamıyoruz. Yalnız başımıza yaşasak daha çok sorunumuz olurdu büyük ihtimalle. Bununla birlikte, yalnız yaşamamanın bir getirisi olarak bizden beklentisi olan çok insan var. Mesela anneniz, babanız, eşiniz, kardeşiniz, çocuklarınız, komşularınız, arkadaşlarınız... Sizden “birisi gibi” olmanızı istiyorlar, “bir şey” olmanızı istiyorlar. Özellikle anne ve baba daha belirleyicidir. Kafalarında bir model var, “Benim oğlum ya da kızım böyle olmalı.” Buna “zorunlu benlik inancı” diyoruz ve bunu size empoze ediyor. Diyor ki “Sen benim oğlumsun, kızımsın; böyle davranmak durumundasın.” Ama sizin ideal benliğiniz ile mesela anne babanızın size önerdiği bu zorunlu benlik birbiriyle hiç uymayabilir. Kendi halihazırdaki benliğiniz, bu ikisiyle hiç uymayabilir. Üçü de birbiriyle çatışabilir. O zaman işte başınız beladadır. O zaman hangi benliğin sizin olduğunu, hangisinin sahte bir yapıdırma olduğunu fark etmekte zorluk yaşayabilirsiniz. Peki yapılması gereken nedir? Böyle çok öğüt veren kişi konumunda olmak istemem ama asıl olan tabii ki sizin kendi benliğiniz ve ideal benliğinizdir. Dışarıdan gelen önerilere tabii ki kulak tıkayalım demiyorum ama ne kadar seviyorsanız sevin, ne kadar saygı duyuyorsanız duyun; anneniz, babanız, eşiniz, kız ya

ya da erkek arkadaşınız, çocuğunuz... Hiç fark etmez. Hiçbiri size nasıl birisi olmanız gerektiğini empoze edemez. Çünkü bu hayat size aittir, bu benlik de size aittir. Buna göre yaşammanız gerekiyor. Öbür türlü üzerinizde durmayacaktır o elbise zaten. Önünde sonunda üzerinizden düşer. Bunun yerine kendi benliğinizi sağlamlaştırmanızı öneririm.

Aslında o ideal benlik bizim için bir liman oluyor diyebilir miyiz?

Eğer sağlıklı bir ideal benlikse evet. Tabii ideal benlik dediğimizde aşırıya kaçabilirsiniz, onu da unutmayın. Yani sizinle hiç uyumlu olmayan ya da erişemeyeceğiniz hedefleri barındıran bir ideal benliğiniz olabilir. O zaman bir limandan ziyade sizi sürekli zorlayan, sürekli strese sokan ve sürekli kötü hissettiren bir konuma da gelebilir. Bu yüzden ideal benliğinizle gerçek benliğiniz arasında, evet tabii mutlaka fark olmalı, öbür türlü ideal olmaz zaten ama bu fark erişilebilir bir fark olmak zorunda. Yoksa çok sıkıntı yaşarsınız.

Günümüzde insanlar, sosyal medyadaki konuları dolayısıyla iş hayatında dahi “prestijli” yerlere gelebiliyorken yine sosyal medyadaki konuları dolayısıyla birtakım psikolojik sorunlar

yaşayabiliyorlar. Benlik inşasında sosyal medya profillerinin rolünü nasıl değerlendiriyorsunuz?

Genel olarak sosyal medyanın benlik rolleri açısından hem artılarıyla hem eksileriyle çok önemli olduğunu düşünüyorum. Aslında genel anlamda bilgisayar teknolojilerinin ve özellikle internet teknolojilerinin çok önemli olduğunu düşünüyorum. Mesela online oyunları da bunun içine koyabiliriz. Kısacası internet üzerinde erişim kurduğumuz bütün platform, benliğinizle ilgilidir. 1930lu, 1940lu yıllarda benliği tanımlarken kendi fiziksel sınırlarımızdan hareket ederdik. Fiziksel beden ile sınırlı bir benlik söz konusuydu. Bugün öyle değil. Mesela ben şu an sizinle konuşurken benim sosyal medyadaki “benliğim” devam ediyor. Twitter’da yazdıklarıma birileri cevap veriyor olabilir, Instagram’da paylaştığım fotoğrafları birileri beğeniyor ya da beğenmiyor olabilir. Orada o etkileşim devam ediyor, sadece şu anda farkında değilim ama sonrasında farkında olacağım. Dolayısıyla benliğin sınırları genişledi, öncelikle onu söyleyelim. Ben bu genişlemeyi olumlu değerlendiriyorum. Kısaca online oyunlardan da bahsedeyim. Özellikle FRP, role-playing ya da strateji tarzı oyunlar farklı benlik modellerini kendinizde test etmenize olanak tanıyor. Çünkü bu oyunlarda kendinizi olduğunuz gibi yansıtmak zorunda değilsiniz. Oyunun karakterini belirlerken cinsiyetini, etnik kökenini, özelliklerini farklı yapabilirsiniz. Böylece “Acaba böyle birisi olsaydım nasıl olurdu?” sorusunu test edebiliyorsunuz. Öte yandan özellikle sosyal medyada, sizin de söylediğiniz gibi iş hayatında prestijli hale gelme ya da olumsuz etkilenme gibi durumlar da söz konusu. Sosyal medyanın çok kuvvetli silah olma özellikleri olduğu gibi bu silahın size geri dönme olasılığı da

2012 yılından bu yana Başkent Üniversitesinde profesör olarak bulunmakta olup 2017’den beri sosyal psikoloji bölüm başkanlığı, 2020’den beri de Fen-Edebiyat Fakültesi Dekanlığını yürütmektedir.

tabii ki var. Sosyal medyada çok hızlı prestij sahibi olabilirsiniz, bu doğru. Pek çok kişi sizi takdir edebilir, yazdıklarınızı beğenebilir vesaire. Peki ne zamana kadar? Bir hata yapana kadar. Bir hata çoğunlukla yeterlidir. Bir gün önce methiyeler düzen sosyal medyanın, bir gün sonra sizi linç ettiğini görürsünüz. Aslına bakarsanız sosyal medya, bana ilkokuldaki çocukları andırıyor. İlkokuldaki çocuklar da arkadaşlarına karşı çok acımasız olabilir. Özellikle bir şeye kızmışlarsa gerçekten çok acımasız olabiliyorlar. Sosyal medyada da bu acımasızlık var. Ama bütün bu olumsuzluğuna rağmen ben, sosyal medyanın etkin kullanılması durumunda kişiye bireysel olarak çok katkıda bulunacağını düşünüyorum. Sadece iş hayatındaki prestij anlamında değil. Sosyal medyanın ciddi bir bilgi kaynağı olduğunu da unutmayalım. Sosyal medyada siz kendinizi dışarıya gösteriyorsunuz, aslında bu bir “benlik sunumu”dur. Sosyal medyada benliğini başka dünyaya açan başka insanlar da var. Onlarla etkileşim kurabiliyorsunuz. Aklınıza gelmeyen şeyleri okuyabiliyor, tartışabiliyor, düşünebiliyorsunuz. Bütün eksilerinin yanında, özellikle akademi alanında sosyal medya kullanımının akademisyenlerin gelişimi açısından da çok büyük artıları olduğunu düşünüyorum. Dikkatli kullanmak gerekiyor. Sosyal medya lite-

ratüründe “trol” denilen, insanların mutluluğunu elinden almaya çalışan hesaplar olabilir. Saldırgan kişiler, sizi rahatsız eden kişiler olabilir. Ama gerçek hayattan çok daha kolay kontroller var sosyal medyada. Sessize alıyorsunuz, blokluyorsunuz, bir daha irtibata geçmiyorsunuz. Gerçek hayat bu kadar rahat değil. Hiç görmek istemediğiniz kişileri mecburen her gün görüp iletişim kurabilirsiniz. Sosyal medyada öyle olmak zorunda değilsiniz. Bu tuzaklara düşmezseniz eğer çok faydalanabileceğinizi düşünüyorum.

Çok teşekkür ederiz hocam.

Rica ederim.

Bügra Keskindir.

